

**MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP
HRVATI I KAROLINZI:
PETNAEST GODINA POSLIJE**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
CROATS AND CAROLINGIANS
– REVISITED: FIFTEEN YEARS LATER

4. Gunjačini dani / 4th Gunjača's Days

Izdavač / Publisher:

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

S. Gunjače 3

HR - 21000 Split

www.mhas-split.hr

e-mail: muzej@mhas-split.hr

tel.: +385 323 901

fax: +385 323 903

Izvršni urednik / Executive Editor:

Ante Milošević

Lektor za hrvatski / Proof reader for Croatian:

Kristina Babić

Prijevodi / Translations:

Kontekst d. o. o.

Grafičko oblikovanje / Graphic design:

Neven Marin

Tisak / Printing:

Dalmacijapapir d. o. o. – Split

Naklada / Circulation:

200 primjeraka

S podrškom Ministarstva kulture Republike Hrvatske

With the support of Ministry of Culture of the Republic of Croatia

4. Gunjačini dani / 4th Gunjača's Days

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP HRVATI I KAROLINZI: PETNAEST GODINA POSLIJE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE CROATS AND CAROLINGIANS – REVISITED: FIFTEEN YEARS LATER

Program i sažetci predavanja
Program and papers abstracts

Split, 17. – 18. rujna 2015. godine / September 17 – 18, 2015

Predgovor

Na Božić 800. godine, u Rimu je carskom krunom okrunjen franački kralj Karlo Veliki kao nasljednik rimskih imperatora. Tom značajnom događaju prethodio je dogovor koji je Karlo postigao godinu dana ranije s papom Lavom III. u Paderbornu. Činom krunjenja pokrenuta je i obnova Rimskoga Carstva u zapadnoj Europi, takozvani *renovatio imperii*, a iz konglomerata različitih europskih naroda počela se, pod Karlovim nadzorom, uobličavati Europa. Da bi se obilježila ta značajna obljetnica, a ujedno naglasila suvremena potreba zajedništva europskih naroda, u osvit novog milenija bio je zamišljen ciklus izložbi u okviru velikoga međunarodnog projekta *Karlo Veliki – stvaranje Europe*.

Problem karolinškog razdoblja, svakako, je tema europskih razmjera, zbog čega je i ciklus izložbi u tome projektu sponzorirala Europska komisija kroz *Rafael program*. Karla Velikoga već su, naime, njegovi suvremenici nazvali ocem Europe jer su upravo tada položeni temelji zajedničkoj europskoj civilizaciji. Utjecaji stvaralačke i intelektualne snage koju su širili najveći europski umovi na dvoru Karla Velikoga osjećaju se i u današnje vrijeme, a to zajedničko kulturno nasljeđe neposrednije se očitovalo kroz razmjenu i sravnjivanje umjetničkih djela te arheoloških nalaza na svim izložbama u okviru projekta.

Tako je na izložbi u Paderbornu (23. srpnja – 1. studenog 1999. godine), pod nazivom *799. – Umjetnost i kultura u doba Karolinga. Papa Lav III. u Paderbornu*, predstavljen susret franačkog kralja i Pape u Paderbornu prije 999. godine. Izložba u Barceloni (16. prosinca 1999. – 27. veljače 2000.) nosila je naziv *Katalonija u doba Karolinga* sintetizirajući probleme karolinškog nasljeđa regije. Na izložbi u Bresciji (18. lipnja – 19. studenog 2000. godine), pod nazivom *Budućnost Langobarda. Italija u stvaranju Europe Karla Velikoga*, naglasak je usmjeren na kulturu Langobarda kao sastavnicu karolinške umjetnosti. Izložbom *Hrvati i Karolinzi* u Splitu (20. prosinca 2000. – 31. svibnja 2001. godine) predložena je todobna kneževina Hrvatska s okolnim sklavinijama kao rubni prostor na kojem se očituju raznoliki utjecaji Karlovog, ali i susjednog Bizantskoga Carstva. Grad York je u ljeto 2001. godine organizirao izložbu *Alcuin i Karlo Veliki – Zlatno doba Yorka* posvećenu Alcuinu, istaknutom učitelju i savjetniku na dvoru Karla Velikoga.

Sudjelovanje u tome projektu prije petnaest godina, za Hrvatsku je bilo od iznimne važnosti. Osim što smo tada bili vrlo daleko od bilo kakvih europskih

integracijskih procesa, također je u povijesnim sinteznim obradama karolinškog razdoblja hrvatski prostor najčešće ostajao neobrađen i nepoznat mnogim stručnjacima izvan Hrvatske. Istraživanjima tijekom posljednjih desetljeća 20. stoljeća, percepcija karolinškog razdoblja u Hrvatskoj bitno se izmijenila, pa je i kod nas bilo sazrelo vrijeme za novu sintezu.

Valja naglasiti da je izložba *Hrvati i Karolinzi* prvi put integralno prikazala sve hrvatske prostore u to doba. Nije obuhvaćala cijelo ranosrednjovjekovno doba, već je bila usmjerena isključivo na karolinško razdoblje. U Hrvatskoj se ono poklapa s doseljavanjem Hrvata krajem 8. i formiranjem hrvatske kneževine tijekom 9. stoljeća, a smrt posljednjeg karolinškog vladara Karla III., 888. godine, podudara se s našim prvim precizno datiranim natpisom s imenom kneza Branimira. Možda ne slučajno!? Sudbina je Hrvata, dakle, bila tijesno povezana s Karolinzima koji su očito odigrali važnu ulogu u prerastanju hrvatskog etničkog identiteta u politički. To su, dakle, okviri koje je obuhvaćala izložba *Hrvati i Karolinzi*.

Ove godine navršava se petnaest godina od toga velikog međunarodnog znanstvenog projekta i hrvatske izložbe koja je poslužila za sumiranje dotadašnjih rezultata povijesnih, arheoloških i povijesno-umjetničkih istraživanja ranosrednjovjekovnog razvoja istočnojadranske obale i njezina zaleđa do izmaka 9. stoljeća. Izložbu je pratio i dvosveščani katalog na hrvatskom jeziku, a u suradnji s Međunarodnim centrom za kasnu antiku i srednji vijek, u Motovunu i Splitu organiziran je prigodni međunarodni znanstveni skup *Karolinška Europa*. Splitska izložba, koja je u Hrvatskoj bila proglašena kulturnim događajem godine, potom je gotovo u cijelosti bila preseljena u Bresciju, u Museo della città - Santa Giulia (od 9. rujna 2001. – 6. siječnja 2002), kada je postojeći katalog preveden na talijanski jezik te je tiskan u izdanju nakladničke kuće *Skira* pod naslovom: *Bizantini, Croati, Carolingi – Alba e tramonto di regni e imperi*. Izložba u Bresciji poslužila je i kao podloga za održavanje međunarodne znanstvene konferencije: *L'Adriatico dalla tarda antichità all'età carlingia* iz koje je proistekao i istoimeni zbornik kojega je tiskala nakladnička kuća *All'Insegna del Giglio*, 2005. godine.

Petnaest godina poslije, čini nam se smislenim još jednom istraživati iste probleme uzimajući u obzir značajne nove rezultate o ranosrednjovjekovnom mediteranskom svijetu te razmotriti na koji se način te nove spoznaje mogu iskoristiti u interpretacijama todobnih zbivanja na istočnojadranskom prostoru. Smislenim se čini i opetovano analitičko propitivanje o tome je li i u kolikoj mjeri je splitska izložba predstavljala prekid s dotadašnjim percepcijama ranog srednjeg vijeka

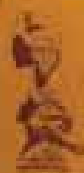
Slika s izložbe / The image from the exhibition

u hrvatskoj historiografiji. Stoga institucija koja je podržavala dionicu spomenutog europskog projekta u Hrvatskoj i koja je organizirala izložbu *Hrvati i Karolinzi* prije petnaest godina, a to je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, ponovo organizira međunarodni znanstveni skup pod naslovom *Hrvati i Karolinzi: petnaest godina poslije*. S programom koji slijedi u nastavku, i uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske, skup će se održati u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, 17. i 18. rujna 2015. godine.

HRVATI I KAROLINZI

CROATS AND CAROLINGIANS

MUZEJ HRVATSKIH
ARHEOLOŠKIH
SPOMENIKA

9:00 - 20:00

Foreword

On Christmas Day in 800, Charles the Great, the King of the Franks, was crowned as the successor of Roman emperors in Rome. This significant event had been preceded by an agreement that Charlemagne had achieved one year earlier with Pope Leo III in Paderborn. The coronation act initiated also the revival of the Roman Empire in Western Europe, the so-called *renovatio imperii*, during which Europe started to take shape from a conglomerate of different European nations under Charlemagne's supervision.

In order to mark this important anniversary, but also to emphasize the modern need of an alliance of European nations at the same time, a cycle of exhibitions was conceived in the framework of a large international project entitled *Charlemagne - The Making of Europe* at the dawn of the new millennium.

The problem of the Carolingian period is certainly a pan-European topic, which is why the cycle of exhibitions within this project was sponsored by the European Commission's "Raphael Program". Namely, Charlemagne was called the Father of Europe already by his contemporaries, because it was then when the foundations of a common European civilisation were laid. The influences of creative and intellectual forces, spread by the greatest European minds at the court of Charlemagne, can be felt even today. This common cultural heritage was even more directly manifested through the exchange and equalization of artistic works and archaeological finds in all exhibitions within the scope of the project.

Thus, the exhibition in Paderborn (23rd July to 1st November 1999) under the name *799- Art and culture in the Carolingian Age. Pope Leo III in Paderborn* presented the meeting between the Frankish King and the Pope in Paderborn before 999. The exhibition in Barcelona (16th December to 27th February 2000) was entitled *Catalonia in the Carolingian Age*, synthesizing the problems of Carolingian heritage of the region. In the exhibition that took place in Brescia (18th June to 19th November 2000) under the name *The Future of the Lombards, Italy and the Construction of Charlemagne's Europe*, the emphasis was focussed on the Langobardic culture as a component of Carolingian art. The exhibition *Croats and Carolingians* in Split (20th December to 31st May 2001) presented the Principality of Croatia at that time with its surrounding *sclaviniae* as the peripheral region where different influences of Charlemagne, but also of the neighbouring Byzantine Empire are evident.

In the summer of 2001, the city of York organised the exhibition *Alcuin and Charlemagne- the Golden Age of York* that was dedicated to Alcuin, a distinguished teacher and advisor at the court of Charlemagne.

The participation of Croatia in this project fifteen years ago was of paramount importance. Not only because we were quite far away from any kind of European integration processes, but also because the Croatian region was in historical synthesized works about the Carolingian period most often disregarded and even unknown to many experts outside of Croatia. Research conducted in the last decades of the 20th century significantly changed the perception of the Carolingian Age in Croatia, so that the time for a new synthesis also here in Croatia matured.

It should be noted that the exhibition *Croats and Carolingians* showed for the first time all Croatian areas at that time. It did not encompass the entire early mediaeval period, but rather focussed exclusively on the Carolingian Age. In Croatia, this period coincides with the arrival of the Croats at the end of the 8th century and the formation of the Croatian Principality during the 9th century. The death of the last Carolingian ruler, Charles III, in 888 coincides with our first precisely dated inscription containing the name of Duke Branimir. Maybe this is not a coincidence!? The faith of the Croats was thus closely connected to the Carolingians, which had obviously played an important role in the transformation of the Croatian ethnical identity into the political one. These are the frameworks which encompassed the exhibition *Croats and Carolingians*.

This year we mark the fifteenth anniversary of this great international scientific project and the Croatian exhibition, which served to summarize previous results gained from historical, archaeological and art-historical research of the early mediaeval development of the eastern Adriatic coast and its hinterland until the end of the 9th century. The exhibition was accompanied by a two-volume catalogue in Croatian. The special international symposium "Carolingian Europe" was organized in cooperation with the International Research Center for Late Antiquity and the Middle Ages in Motovun and Split. The exhibition in Split, which was declared as the cultural event of the year in Croatia, was then almost entirely moved to Brescia, to the Museo della città - Santa Giulia (from 9th September 2001 to 6th January 2002). The existing catalogue was translated into Italian and published by the publishing house "Skira" under the name: *Bizantini, Croati, Carolingi – Alba e tramonto di regni e imperi*. The exhibition in Brescia

served also as an occasion to organize the international scientific conference: *L'Adriatico dalla tarda antichità all'età carlingia*, which resulted in the edited volume of the same name that was published by the publishing house "All'Insegna del Giglio" in 2005.

Fifteen years later, it seems to make sense to once again analyze and study the same problems, but this time taking into account the significant new results on the Mediterranean world of the Early Middle Ages. It is necessary to examine in which way the new knowledge and findings can be used in the interpretation of the events at that time in the eastern Adriatic region. It also seems reasonable to once again conduct an analytical questioning whether and to which extent the Split exhibition represented a break in the previous perceptions of the Early Middle Ages in Croatian historiography. Therefore, the institution that supported a segment of the above-stated European project and organized the exhibition *Croats and Carolingians* fifteen years ago, i.e. the Museum of Croatian Archaeological Monuments, organises again an international symposium with the name *Croats and Carolingians- fifteen years later*. The symposium will take place according to the below-stated program in the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split on 17th and 18th September 2015 with the support of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia.

Slika s izložbe / The image from the exhibition

Slika s izložbe / The image from the exhibition

4. Gunjačini dani / 4th Gunjača's Days

Međunarodni znanstveni skup:

“Hrvati i Karolinzi: petnaest godina poslije”

International Scientific Conference:

“Croats and Carolingians - Revisited: Fifteen years later”

Split, 17. – 18. rujna 2015. godine / September 17 – 18, 2015

ČETVRTAK, 17. rujna 2015. godine / Thursday, September 17, 2015

10:00 – 10:30 Otvaranje znanstvenog skupa / Opening of the scientific conference

10:30 Početak znanstvenog skupa /
The beginning of the scientific conference

Predsjedavaju / Chairman: Miljenko Jurković – Peter Štih

10:30 Neven Budak

Karolinška renesansa ili renesansa 9. stoljeća na istočnom Jadranu?

Carolingian Renaissance or Renaissance of the 9th Century on the Eastern Adriatic?

11:00 Trpimir Vedriš

Croats and Carolingians: Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?

Hrvati i Karolinzi: Trijumf nove historiografske paradigme ili ideologijom opterećen projekt?

11:30 Odmor / Coffee-break

12:00 Danijel Džino

Od Bizanta do Zapada: Hrvati i Karolinzi kao promjena paradigme u istraživanju ranosrednjovjekovne Hrvatske

From Byzantium to the West: “Croats and Carolingians” as a Change of Paradigm in the Study of Early Medieval Croatia

12:30 Mladen Ančić

Were there any Migrations at the End of the 8th Century?

Jesu li postojale migracije krajem 8. stoljeća?

13:00 Rasprava / Discussion

13:30 – 16:00 Pauza za ručak / Lunch break

16:00 Nastavak znanstvenog skupa /
The continuation of the scientific conference

Predsjedavaju / Chairman: Nikola Jakšić – John Mitchell

16:00 Peter Štih

Integracija u Franačko Carstvo na primjeru Karantanaca i njihovih susjeda
Integration into the Frankish Empire Using the Example of Carinthians and
Their Neighbours

16:30 Jiří Macháček

Croats and Moravians – Two Early Mediaeval *Gentes* on the Eastern Edge of the
Carolingian Empire. A Comparative View

Hrvati i Moravljani – dva ranosrednjovjekovna naroda na istočnom rubu
Karolinškoga Carstva. Usporedni prikaz

17:00 Vedrana Delonga

O skupini predromaničkih epigrafskih zapisa na crkvenim građevinama
ranosrednjovjekovnog Splita. (Formalne i sadržajne konotacije)

About a Group of Pre-Romanesque Epigraphic Inscriptions on Ecclesiastical
Structures in the Early Mediaeval Split. (Formal and Content-Related Connota-
tions)

17:30 Odmor / Coffee-break

18:00 Meri Zornija

Temporibus domini Iohannis episcopi... – o početcima predromaničke skulpture
u Boki kotorskoj

Temporibus domini Iohannis episcopi... – On the Beginnings of the Pre-Roman-
esque Sculpture in the Bey of Kotor

18:30 Krešimir Filipec

Stanje istraživanja u karolinškoj Donjoj Panoniji s posebnim osvrtom na
istraživanja u Loboru

The Status of Research in the Carolingian Lower Pannonia With Particular Refer-
ence to the Excavations in Lobor

19:00 Rasprava / Discussion

20:00 Večera / Dinner

PETAK, 18. rujna 2015. godine / Friday, September 18, 2015

10:00 Nastavak znanstvenog skupa /

The continuation of the scientific conference

Predsjedavaju / Chairman: Trpimir Vedriš – Danijel Džino

10:00 John Mitchell

Abul-Abbas & All That: Visual Dynamics Between the Caliphate and the West in the Age of Charlemagne

Abul-Abbas & sve ostalo: Vizualna dinamika između kalifata i Zapada u doba Karla Velikoga

10:30 Nikola Jakšić

Uspostava zadarskih svetaca zaštitnika kao rezultat karolinške jadranske politike

Installment of the Patron Saints of Zadar as a Result of Carolingian Adriatic Politics

11:00 Ivan Basić

Imperium and Regnum in Gottschalk's Image of Dalmatia

Imperium i regnum u Gottschalkovu viđenju Dalmacije

11:30 Odmor / Coffee-break

12:00 Diego Calaon

Carolingian and Byzantine Entanglements Around the Origins of Venice: An Archaeological perspective

Karolinški i bizantski zapleti oko početaka Venecije: arheološka perspektiva

12:30 Florin Curta

Church and Churchyard in the Balkans in the 9th Century: A Comparative Perspective

Crkva i groblje na Balkanu u 9. stoljeću: komparativna perspektiva

13:00 Tonči Burić

Odras karolinških misija na pogrebne običaje u Kliškoj županiji

Reflection of Carolingian Missions on Burial Rites in the County of Klis

13:30 Rasprava / Discussion

14:00 – 16:00 Pauza za ručak / Lunch break

16:00 Nastavak znanstvenog skupa / The continuation of the scientific conference

Predsjedavaju / Chairman: Mladen Ančić – Jiří Macháček

16:00 Miljenko Jurković

Istra u Karolinškom Carstvu

Istria Under Carolingian Rule

16:30 Ivan Josipović

Tri nova posvetna natpisa s imenima hrvatskih vladara iz karolinškog razdoblja

Three New Votive Inscriptions with the Names of Croatian Rulers from the Carolingian Period

17:00 Odmor / Coffee-break

17:30 Goran Bilogrivić

Karolinško oružje i problem doseljenja i etnogeneze Hrvata

Carolingian Weapons and Issues Related to the Colonisation and Ethnogenesis of the Croats

18:00 Ante Milošević

Proizvodi umjetničkog obrta karolinškog doba u Hrvatskoj

On Certain Products of Craftwork from the Carolingian Age in Croatia

18:30 Rasprava / Discussion

19:00 Završetak znanstvenog skupa / End of the Scientific Conference

20:00 Završna večera / Formal dinner

Informacije / Information

Međunarodni znanstveni skup održava se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (Ul. S. Gunjače 3, tel. +385 21 323 901) / The International Scientific Conference will be held in the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split (Address: S. Gunjace 3, 21000 Split; Phone +385 21 323 901)

Trajanje izlaganja: do 30 min / Duration of exposure: 30 min

Konferencijski jezici: hrvatski i engleski uz simultano prevođenje / Conference languages: Croatian and English with simultaneous translation

Učesnici konferencije smješteni su u jednokrevetnim sobama u hotelu "Corner" u Splitu, od 16. do 19. rujna 2015. godine (Mažuranićevo šetalište 1, tel. +385 993 243 560) / Single rooms in the hotel "Corner" in Split are booked for the participants of the Conference from September 16th to 19th, 2015 (Address: Mažuranićevo šetalište 1, 21000 Split; Phone +385 99 324 3560)

Ručak i večera za učesnike skupa bit će organizirani u prostorijama Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika / Lunch and dinner for the participants of the Conference will be served on the premises of the Museum of Croatian Archaeological Monuments.

Za organizatora Međunarodnog znanstvenog skupa / For the organizers of the International Scientific Conference:

Ante Milošević

+385 99 3047 541

ante.milosevic@st.t-com.hr

Nikolina Uroda

+385 91 5969 099

nuroda@gmail.com

Slika s izložbe / The image from the exhibition

Were there are Any Migrations at the End of the 8th Century?

Were there are any migrations at the end of the 8th century? When the reactions provoked by the material accompanying the exhibition “Croats and Carolingians” are briefly summarized, one of the main points of contention seems to have been the question whether there were in fact any migrations at the end of 8th century. In the paper prepared for the conference I try to clarify a few possible misunderstandings of the general thesis that the long Carolingian war with the Avars, the consequent need to “fill up” the political void resulting from the demise of Avars, and the rearrangement of the Byzantine-Carolingian contact zone in the hinterland of the Eastern Adriatic were the reasons why Carolingian authorities backed-up, or even organized small to medium scale migrations of Slavic war bands. I first address the contention that such (or any other kind of) an idea about the migrations is the result of the strong nationalistic bias of modern historians. Even if we accept as true the suggestion that the old 19th century ideas of massive migrations of fully formed *nationes* were mainly devised to provide the starting point for a “national history”, negating all thought about migrations because such ideas “smack” of nationalism has to be seen as “throwing the baby out with the water”. I then address the contention that because the Carolingian sources do not speak about Slavic migrations at the end of the 8th century, there were not any such migrations. My answer is that those migrations were not of such order and importance to deserve mention in the few contemporaneous texts produced in the Carolingian political centre. At the same time one of the very few locally produced texts that have been preserved, the *Placitum of Risana* from the province of Istria, clearly speaks about Slavic migrants brought in by the Carolingian authorities. Finally, I point to the archaeological evidence, specifically to the new assemblages characterized by the massive presence of Carolingian objects – swords, spurs, and lances. My argument then follows the idea that those archaeological assemblages have to be linked to the new forms of social and political organization, including the very visible missionary activity exactly there where such assemblages are found. These assemblages need

furthermore be considered in conjunction with the toponomastic evidence registering ethnic denominations originally dispersed to the east of river Elbe. I finally draw the conclusion that all of this is most convincingly explained by the sudden emergence of a new, but not so numerous population of warriors who settled in the region between the Danube and the Adriatic.

Jesu li postojale migracije krajem 8. stoljeća?

Među reakcijama koje su se pojavile nakon objavljivanja popratnoga materijala uz izložbu *Hrvati i Karolinzi* najveći dio njih se odnosio na postavku o migracijskim gibanjima na kraju 8. stoljeća. Ovom ću se prigodom u prvome redu osvrnuti na neke nespornosti koje je izazvala teza o migracijama kao posljedici dugoga protuavarskog rata, iz toga sukoba proizašle potrebe za popunjavanjem političke praznine nastale propašću Avarskoga Kaganata te redefiniranja bizantско-karolinške kontaktne zone u zaleđu istočnojadranske obale. Pokušat ću pokazati kako je u takvim okolnostima karolinška vlast imala razloga poduprijeti, ako već ne i organizirati migracije manjih ratničkih slavenskih skupina. U sklopu toga, prvo ću pretesti ideju, koja se najčešće pojavljuje u anglo-saksonskoj literaturi, prema kojoj su ideje o ranosrednjovjekovnim migracijama proizašle iz nacionalističkoga uklona historiografije 19. stoljeća. Ako i prihvatimo da su ideje iz 19. stoljeća o masovnim migracijama cijelih *nationes*, kao oformljenih narodnosnih zajednica, doista oblikovane kako bi se dobio "početak nacionalne povijesti" za moderne nacije koje su u tome vremenu integrirane, čini se prilično promašenim posve nijekati bilo kakve migracije ranoga srednjeg vijeka samo zato što to može imati neku vezu s modernim nacionalizmom. Potom ću se osvrnuti na prigovor prema kojemu činjenica da franačka vrela ne spominju pretpostavljene migracije znači da tih migracija nije bilo. Odgovor na taj prigovor polazi od toga da su te migracije bile takvih razmjera i značenja da nisu zavrijedile pozornost autora onih malo sačuvanih tekstova nastalih u karolinškome političkom središtu. S druge strane, jedan od vrlo rijetkih sačuvanih tekstova nastalih u krajevima, koji su ovdje predmet interesa, jasno pokazuje ulogu upravo karolinških vlasti u pojavi novih slavenskih kolonista u Istri. Konačno, argument za točnost postavke o migracijama slavenskih ratničkih skupina krajem 8. stoljeća nalazim u arheološkoj građi, odnosno u pojavi novoga arheološkoga sloja na širokome prostoru istočnojadranskoga zaleđa upravo na kraju 8. i na početku 9. stolje-

ća, sloja karakteriziranog obiljem artefakata karolinškoga podrijetla. Taj novi arheološki sloj povezujem s novim oblicima društvene organizacije na istome prostoru, što uključuje i izrazito vidljivu istodobnu misionarsku djelatnost. Sve to dovodim u svezu sa serijom toponima koji zrcale etničko nazivlje slavenskih populacija koje su u 8. stoljeću živjele istočno od rijeke Labe. U zaključku postavljam tezu da se sve ove pojave najuvjerljivije mogu objasniti upravo pojavom nove, no ne tako brojne ratničke populacije na prostoru širokoga istočnojadranskoga zaleđa, od Jadrana do Dunava.

Zadar

Imperium and Regnum in Gottschalk's Image of Dalmatia

Gottschalk of Orbais (ca. 805 – 868/869), a Benedictine monk, theologian, grammarian and a poet, is best known as a staunch supporter of the doctrine of two-fold predestination (developed under the influence of St. Augustine's writings). His theological ideas, however, met with negative reception among the ranks of Frankish ecclesiastical hierarchy, forcing Gottschalk to travel and move around Carolingian Europe frequently. In ca. 846–848 he resided at the court of Croatian prince Trpimir, afterwards leaving for Bulgaria. Several church synods convicted him of heresy (Mainz 848, Quierzy 849), ultimately resulting in his confinement in the monastery of Hautvillers, where he died. Within the context of his theory of predestination, his works contain several valuable informations on Dalmatia in the time of Trpimir, evidently picked up during his stay in Croatia. In his treatise *De Trina deitate* he attributed to this ruler the title of "king of the Slavs" (*Tripemirus rex Sclavorum*) and described his military expedition against the "people of Greeks and their patrician" (*contra gentem Graecorum et patricium eorum*). He also mentioned some linguistic peculiarities, apparently characteristic of this region:

Item homines Dalmatini, perinde idem similiter homines Latini Graecorum nihilominus imperio subiecti, regem et imperatorem communi locutione per totam Dalmatiam longissimam revera regionem regem, inquam, et imperatorem regnum et imperium vocant. Aiunt enim: 'Fuimus ad regnum' et 'Stetimus ante imperium' et: 'Ita nobis dixit regnum' et: 'Ita nobis loquutum est imperium'.

Likewise Dalmatians, that is people who are as well Latin people – however subject to the power of the Greeks – designate the king and the emperor by an expression which is common throughout the whole of Dalmatia, which is a most spacious region, [they designate] I say, the king as "kingdom" and the emperor as "empire". For they say: "We have been by the kingdom", and: "We have been standing before the empire", and: "Thus the kingdom has told us", and: "Thus the empire has said".

Interpreted out of context, this passage was thought to witness the existence of two different entities in mid-9th century Dalmatia: *Dalmatini* (Trpimir's subjects

in continental Dalmatia) and *Latini* (Byzantine subjects in coastal cities and islands). However, the recent contextual and philological analysis of the text (Ž. Rapanić) resulted in some new insights: namely, that Gottschalk identifies *homines Dalmatini* with *homines Latini* (i.e. with the Latin-speaking inhabitants of litoral Dalmatia), subject to Byzantine sovereignty. In other words, in this passage he never mentions (explicitly or implicitly) neither the Slavs, nor their ruler. Gottschalk simply states that the people of Byzantine Dalmatia call their sovereign using abstract nouns “kingdom” and “empire”. This manner of speech is by no means specific to Dalmatia, since the same is attested by Gottschalk for the inhabitants of Venice (also *homines Latini*, who call their sovereign, the Byzantine emperor, *dominatio*). The same phraseology is attested even earlier, in the so-called Plea of Rižana (*Placitum Risanum*) of 804, when it was used by Istrians protesting against the Frankish duke John (*Ab antiquo tempore dum fuimus sub potestate Grecorum imperii [...] Et qui volebant meliorem honorem habere de tribuno, ambulabat ad imperium, qui ordinabat illum ypato*). Michael McCormick was the first who, albeit in passing (and apparently unaware of the Istrian example), hypothesized that these were not mere lexical features used in everyday vulgar Latin. He assumed that the phrases in question reflect the influence of diplomatic documents, issued by Byzantine imperial chancery. Formulas used in these documents by which the emperor designated himself were written in plural form and using abstract nouns: ἡ βασιλεία ἡμῶν (“our majesty”, “our empire”, “our kingdom”). These exactly correspond to Latin titles *dominatio*, *imperium* or *regnum*, that is to say, to abstract nouns attested by Gottschalk. I will further develop the argument used by M. McCormick, using a number of written sources of various provenance, as well as sigillographic evidence. If this assumption is to be accepted, then the penetration of Byzantine diplomatic formulas into vernacular usage points to relatively regular administrative contacts between Venice, Dalmatia and Istria and the Byzantine metropolis, via official documents during the first half of the 9th century.

Imperium i regnum u Gottschalkovu viđenju Dalmacije

Gottschalk iz Orbaisa (o. 805. – 868. ili 869.), benediktinski redovnik, teolog, gramatičar i pjesnik, najpoznatiji kao tvorac nauka o predodređenju (predestinaciji) pod utjecajem spisa sv. Augustina. Uslijed otpora franačke crkvene hijerarhije prema njegovim teološkim stajalištima, prisiljen često mijenjati boravišta po Eu-

ropi. Oko 846. – 848. gost hrvatskog kneza Trpimira na njegovu dvoru, potom u Bugarskoj. Kao heretik osuđen na nekoliko crkvenih sabora (Mainz 848., Quierzy 849.), do smrti konfiniran u samostanu Hautvillers. U kontekstu svojih teoloških nazora donosi i podatke o području Dalmacije u Trpimirovo vrijeme, očigledno sakupljene na licu mjesta. U spisu *De Trina deitate* tog kneza naziva kraljem Slavena (*Tripemirus rex Sclavorum*), opisuje njegov vojni pohod *contra gentem Graecorum et patricium eorum*. Ujedno spominje i jezična obilježja kolokvijalnog izražavanja toga kraja:

<i>Item homines Dalmatini, perinde idem similiter homines Latini Graecorum nihilominus imperio subiecti, regem et imperatorem communi locutione per totam Dalmatiam longissimam revera regionem regem, inquam, et imperatorem regnum et imperium vocant. Aiunt enim: 'Fuimus ad regnum' et 'Stetimus ante imperium' et: 'Ita nobis dixit regnum' et: 'Ita nobis loquutum est imperium'.</i>	Isto tako ljudi Dalmatinci na sličan način ljudi Latini, a ipak podložni carstvu Grka, po čitavoj Dalmaciji, uistinu vrlo dugoj pokrajini, kažem, u svakodnevnome govoru kralja i cara nazivaju kraljevstvo i carstvo. Kažu naime: „Bili smo kod kraljevstva“ i „Stali smo pred carstvo“ i „Tako nam je reklo kraljevstvo“ i „Tako nam je govorilo carstvo“.
--	---

Istrgnutim iz konteksta, ovim se odlomkom tumačilo da u nekadašnjoj rimskoj Dalmaciji sredinom 9. stoljeća postoje dva odijeljena kulturna entiteta, s različitim nazivima: *Dalmatini* (podanici Trpimira u zaleđu dalmatinskih gradova) i *Latini* (podanici Bizantskoga Carstva u obalnim gradovima i na otocima). Međutim, iz nove kontekstualne i filološke analize teksta (Ž. Rapanić) proizlazi da pisac ovdje poistovjećuje Dalmatine s Latinima (odnosno latinofonim stanovnicima primorske Dalmacije), podanicima bizantskog cara, ne spominjući uopće na tom mjestu ni Slavene, niti njihova vladara. Gottschalk navodi da žitelji bizantske Dalmacije svoga suverena nazivaju apstraktnim imenicama *kraljevstvo* i *carstvo*. Ovo nije dalmatinska specifičnost, jer isti slučaj Gottschalk opisuje s Venecijancima (također Latini, koji svoga gospodara cara nazivaju *gospodstvo* – *dominatio*). Isti se način izražavanja susreće već ranije u Rižanskom placitu (804.) gdje je figurativna upotreba pojedinih riječi i njihovo preneseno značenje poslužilo istarskim prosvjednicima protiv franačkog vojvode Ivana (*Od давнoг вremenа, док смо били под влашћу грчкога carstva... тко је želio имати вишу част од tribuna, odlazio је до carstva, који га је именовао konzulom*). Michael McCormick bio je prvi koji je, makar usputno (ujedno, izgleda, i ne primijetivši istarsku paralelu), pretpostavio da se nije radilo jedino o uobičajenom svakodnevnom govoru tamošnjeg

pučanstva. Sugerirao je da bi se moglo raditi o utjecaju diplomatskih formula iz povelja koje je izdavala bizantska carska kancelarija. U njima se car imenovao apersonalno i u množini, kao *he basileia hemôn* (*naše veličanstvo* ili *naše carstvo, naše kraljevstvo*), što odgovara latinskim izrazima *dominatio nostra*, *imperium* ili *regnum*, dakle apstraktnim frazama kakve se sreću kod Gottschalka. McCormickov argument ovdje će biti dodatno produbljen pomoću pisanih izvora različitih provenijencija, kao i sigilografskih vrela. Ukoliko je gore navedena pretpostavka opravdana, prodor tog formulaičnog jezika ukazuje da su administrativni kontakti Venecije, Istre i Dalmacije, preko službenih dokumenata, s metropolom Carstva u prvoj polovini 9. stoljeća bili prilično redoviti.

Sv. Toma kod Rovinja / St. Thomas near Rovinj

[Sv. Marta kod Trogira / St. Martha near Trogir >](#)

Karolinško oružje i problem doseljenja i etnogeneze Hrvata

Velikom izložbom *Hrvati i Karolinzi* i njezinim bogatim pratećim katalogom temeljito su i s različitih gledišta obrađena brojna područja hrvatsko-karolinških međuodnosa. Jedno od takvih područja jest i ono koje se odnosi na pitanje moguće uloge Franaka u dolasku Hrvata u Dalmaciju. Nakon desetak godina – tijekom kojih su prevladavale teze koje su doseobu Hrvata stavljale u 7. stoljeće, a često i mnogo ranije – ponovno su aktualizirane teze Luje Margetića. Dodatna se i proširena argumentacija pronalazila u brojnom arheološkom materijalu karolinške provenijencije i tumačenju svih dostupnih pisanih izvora koji se odnose na nekadašnju rimsku provinciju Dalmaciju u kasnom 8. i ranom 9. stoljeću. Ovakvo tumačenje imalo je odjeka i u narednim se godinama kroz pojedine nove znanstvene radove nastojalo učvrstiti, a kroz nove izložbene projekte približeno je široj javnosti. Poneki arheološki nalazi, otkriveni u posljednjih nekoliko godina, nastoje se uklopiti u tako postavljenu sliku kao novi čvrsti dokazi o doseljenu Hrvata pod franačkim vodstvom na prijelazu 8. u 9. stoljeće. Istovremeno, neposustajuća opća diskusija o etnogenezi i ranosrednjovjekovnim etničkim identitetima na svjetskoj razini svoje je težište pomaknula s isključivog pitanja seoba na probleme poput korištenja materijalne kulture i narativa o podrijetlu u stvaranju i komunikaciji identiteta, legitimaciji vlasti i prikazivanju drevnih tradicija. Takva istraživanja sve više obuhvaćaju i ranosrednjovjekovnu Hrvatsku, pa u tome svjetlu možemo postaviti pitanje ukazuju li grobni nalazi, s prijelaza 8. u 9. stoljeće, na dolazak novog stanovništva ili postoji kontinuitet pokopavanja? Jesu li predmeti karolinške provenijencije posljedica seobe, trgovine ili darivanja? Može li se na temelju njih zaključivati o postojanju “pradomovine” Hrvata na sjeveru? U izlaganju će se kroz ova i druga slična pitanja razmotriti u kolikoj mjeri teorija o doseljenu Hrvata kao franačkih ratničkih vazala odolijeva protoku vremena od održavanja izložbe *Hrvati i Karolinzi*.

Carolingian Weapons and Issues Related to the Colonisation and Ethnogenesis of the Croats

Numerous issues related to Croatian-Carolingian interrelations were dealt with thoroughly and from various perspectives in the large exhibition *Croats and Carolingians* and the rich catalogue accompanying the exhibition. One of these issues is surely the one referring to the question of the possible role of the Franks in the arrival of the Croats in Dalmatia. After almost a decade during which the theses had prevailed that had placed the arrival of the Croats in the 7th century and often even earlier, the theses of Lujo Margetić became relevant again. Additional and expanded argumentation has been gained from the large amount of archaeological material of Carolingian provenience and the interpretation of all accessible written sources referring to the former Roman province Dalmatia in the late 8th and early 9th century. This interpretation has had its repercussions and efforts were undertaken to further strengthen it through individual new scientific works in the forthcoming years, while new exhibition projects tried to bring it closer to the general public. Some archaeological finds, discovered in recent years, try to blend into such a created image as new and firm evidence about the colonisation of Croats under Frankish leadership at the turn of the 9th century. At the same time, the unyielding general discussion on ethnogenesis and early mediaeval ethnic identities at the global level shifted its main focus from the solely migration issues to other problems, such as the use of the material culture and narratives on the origin in the creation and communication of identities, legitimacy of power and presentation of ancient traditions. These researches more and more encompass also early mediaeval Croatia. In this light, we might raise the question whether grave finds from the turn of the 9th century point to the arrival of a new population or whether a continuity of burials exists. Are artefacts of Carolingian provenience the consequence of migration, trade or might they be considered gifts? Can we conclude on their basis that there was an “ancestral homeland” of the Croats in the north? The presentation will address these and other similar questions in order to examine to which extent the theory of the colonisation of the Croats as Frankish war vassals resists the passage of time since the exhibition *Croats and Carolingians* took place.

Karolinška renesansa ili renesansa 9. stoljeća na istočnom Jadranu?

Prije dvadesetak godina istraživanja na području povijesti umjetnosti i epigrafike (potpomognuta povijesnim i arheološkim) dovela su do teze da se i u Hrvatskoj može govoriti o karolinškoj renesansi, a gotovo se istovremeno pojavila i teza o liutprandskoj renesansi koja joj je prethodila za oko pola stoljeća. To je bilo vrijeme kada se na 7. i 8. stoljeće gledalo kao na uglavnom "mračna stoljeća" u kojima su sve ekonomske i kulturne aktivnosti zamrle u petrificiranom društvu svedenom na male insule bizantskog urbanog i otočnog života te ne-definirane slavenske lokalne zajednice. U međuvremenu su istraživanja izvan istočnojadranskog prostora pokazala drukčiju sliku pretapanja kasnoantičkog u ranosrednjovjekovni svijet, da bi se odrazi tih mijena i nove živosti u 8. stoljeću počele nazirati i na prostoru nekadašnje antičke Dalmacije. U tom novom svjetlu postavljamo pitanje: možemo li govoriti o karolinškoj renesansi kao kulturnom fenomenu koji je potaknuo graditeljsku i druge aktivnosti u oblikovanju i proizvodnji materijalnih dobara ili su one odraz poticaja koji je započeo ranije i nije bio izravno vezan uz karolinške utjecaje?

Carolingian Renaissance or Renaissance of the 9th Century on the Eastern Adriatic?

Twenty years ago research in the field of art history and epigraphy (supported by historical and archaeological studies) led to the thesis that we can talk about the Carolingian Renaissance in Croatia. Almost at the same time a thesis was presented on the Liutprand Renaissance that preceded the Carolingian for about half a century. That was the time when the 7th and 8th century were still seen as the "dark centuries" in which all economic and cultural activities have ceased in a petrified society which was reduced to a small *insulae* of Byzantine urban and island life as well as undefined Slavic local communities. Meanwhile, research outside the eastern Adriatic area showed a different picture of the blending of Late Antiquity into the Early Medieval world. These changes and

a new vibrancy begun to emerge in the 8th century also in the former Roman province of Dalmatia. In this new light we can ask ourselves, can we talk about the Carolingian Renaissance as a cultural phenomenon that has inspired the architectural and other activities in the design and production of material goods in Dalmatia, or are they a reflection of incentives that began earlier and were not directly related to Carolingian influences?

Nin

Odraž karolinških misija na pogrebne običaje u Kliškoj županiji

Autor analizira promjene pogrebnih običaja na primjeru nekoliko starohrvatskih grobalja u Kliškoj županiji do kojih je došlo pod utjecajem intenziviranja procesa kristijanizacije kojega su provodili karolinški misionari, čije su vjerske postaje bile locirane u središnjim dijelovima županije, u Bijaćima i u Rižinicama. U razmatranje su uzeta cjelovito ili većim dijelom istražena groblja, locirana u širem okružju nekadašnje antičke metropole Salone, starohrvatskog Solina. To su, u nizu od zapada k istoku: Stombrate – Bijaći, Sv. Marta – Bijaći, Pišćine-Lepin – Bijaći, Svećurje – Žestinj, Svećurje – Radun, Sv. Juraj od Putalja – Kaštel Sućurac, Gajine – Kaštel Sućurac, Crkvine (Sv. Ilija) – Rupotine, Glavićine – Solin, Majdan – Solin, Grebčine – Naklice, Donji vrtal – Tugare, Livade – Konjsko, Crkvine – Klapavice.

Čvrstu kronološku razdjelnicu predstavljaju tridesete i četrdesete godine 9. stoljeća, kada se podižu ili obnavljaju sakralni objekti na tom prostoru u duhu karolinške renesanse i pod direktnim nadzorom i aktivnim učešćem franačkih misionara koji su nam na natpisima u Bijaćima ostavili i jasan onomastički trag (*Gumpertus, diacon* i *presbiter*), kao i prepoznatljive titulare (sv. Marta). To se razdoblje veže uz vladavinu hrvatskih kneževa Mislava (oko 835. – oko 845.) i njegovoga sina Trpimira (oko 845. – oko 864.). U ta tri desetljeća kršćanstvo je definitivno utkano u sve pore društvenoga života, i to ne samo među feudalnom elitom i na vladarskom dvoru, već i među širim slojevima stanovništva, o čemu nam zorno svjedoči i promjena pogrebnih običaja, kao jedna od temeljnih odrednica vjerske prakse. Desetljeća koja prethode tom procesu (konac 8. i prva tri desetljeća 9. stoljeća) pokazuju nam postupno i sporo mijenjanje pogrebnoga ritusa pod utjecajem crkvenih struktura iz dalmatinskih gradova, u konkretnom primjeru Splita i Trogira. To je prepoznatljiva prijelazna faza između poganskog i kristijaniziranog horizonta starohrvatskih grobalja. Uklapanjem hrvatske kneževine u čvrste okvire franačkoga imperija Karla Velikoga, kršćanski će obred pokapanja zamijeniti poganski slavenski ritus iz prvih stoljeća srednjega vijeka. Taj će proces biti brz i intenzivan upravo u zonama uz glavna vladarska središta, dok će se u dubljem zaleđu on sporije odvijati. Stoga je i Kliška županija, kao matično jezgro Trpimirovića, možda i najpogodnija za prikaz tih promjena.

Do pojave franačkih misionara groblja su locirana neposredno uz naselja i u pravilu se radi o malim porodičnim grobljima (Svećurje – Radun, Sv. Juraj od Putalja – starohrvatska faza, Greblje – Naklice), koja broje od desetak do najviše pedesetak grobova. Na tim ukopištima su još vidljivi tragovi poganskih pogrebnih rituala (obredne vatre uz grobove, žeravica posuta po tijelu ukopanoga, lonci za hranu i piće u grobu ili uz grob), ali se već javljaju i prvi primjerci starohrvatskog nakita, koji će obilježiti sljedeći, kristijanizirani horizont od sredine 9. do kraja 11. stoljeća.

Pod utjecajem franačkih vjerskih misija mijenjaju se vidno i pogrebni običaji i način oblikovanja grobalja. Sada su to u pravilu veća, naseobinska groblja koja obuhvaćaju pokojnike iz više porodičnih zajednica i baziraju se sve više na teritorijalnom principu. Posljedica toga je i vidno veći broj grobova (uglavnom između 50 i 200). Na tim ukopištima nisu zabilježeni elementi poganskoga ritusa pokapanja, osim rijetkih survivala koji će se održati i kasnije (polaganje jaja u grob) kao segment folklornih običaja. Ta groblja predstavljat će osnovni oblik ukopišta sve do kraja 11. stoljeća, kada se – pod utjecajem opsežnih društvenih i političkih promjena, kao i vjerskih reformi – mijenja temeljito i način pokapanja.

Reflection of Carolingian Missions on Burial Rites in the County of Klis

The author analyzes changes in burial customs by using the example of several early Croatian cemeteries in Klis county. These changes occurred under the influence of the intensifying Christianisation process that was implemented by Carolingian missionaries, whose religious centres were located in the central parts of the county, i.e. in Bijaći and Rižinice. Cemeteries, which were completely or to a great extent investigated and located in the wider surrounding of the former ancient metropolis Salona or early Croatian Solin respectively, were examined in the analysis. These are from west to east the following: Stombrate – Bijaći, St. Martha – Bijaći, Pišćine-Lepin – Bijaći, Svećurje – Žestinj, Svećurje – Radun, St. George of Putalj – Kaštel Sućurac, Gajine – Kaštel Sućurac, Crkvine (St. Elijah) – Rupotine, Glavičine – Solin, Majdan – Solin, Grebčine – Naklice, Donji vrtal – Tugare, Livade – Konjsko, Crkvine – Klapavice.

A strong chronological dividing line are the 830s and 840s, during which sacred buildings were built or renovated in this area in the spirit of the Carolingian

Renaissance und under direct supervision and active participation of Frankish missionaries, who left us also an evident onomastic trace (*Gumpertus, diacon* and *presbiter*) on the inscriptions in Bijaći and in recognizable titulars (St. Martha). This period is associated with the rule of Croatian Dukes Mislav (ca. 835 – ca. 845) and his son Trpimir (ca. 845 – ca. 864). During these three decades, Christianity definitely entered every aspect of social life, thereby not only among the feudal elite and at the royal palace, but also among the broader social classes of the population. This is clearly reflected and testified by the changes in burial customs as one of the fundamental elements of religious practice. The decades that preceded this process (at the end of the 8th and in the first three decades of the 9th century) show us a gradual and slow change in the burial ritual under the influence of ecclesiastical institutions in Dalmatian cities, in this specific case Split and Trogir. This is a recognizable transition period between the pagan and Christian horizon of early Croatian cemeteries. The integration of the Duchy of Croatia into the strict framework of the Frankish Empire of Charlemagne lead to Christian burial customs replacing pagan Slavic rites from the first centuries of the Middle Ages. This process took place in a short period of time and was very intense, particularly in areas close to the main political centres of power, while they were much slower in the deeper hinterland. In this regard, the Klis county is, as the central nucleus of the ruling House of Trpimirović, maybe the most suitable example for illustrating these changes.

Until the arrival of Frankish missionaries, the cemeteries were located next to settlements. They were generally small family cemeteries (Svećurje – Radun, St. George of Putalj – early Croatian phase, Greblje - Naklice), which counted from ca. 10 to mostly ca. 50 graves. These burial sites still show us visible traces of pagan burial rites (ritual fire place next to graves, coal scattered on the buried body, pots for food and drink in or next to the grave), but also the first examples of early Croatian jewellery, which will mark the upcoming Christianised horizon from the mid-9th to the end of the 11th century.

Under the influence of Frankish religious missions the burial customs and the shaping of the cemeteries were clearly changing. This lead to generally larger settlement cemeteries, which encompassed deceased from several kins and were more and more based on the territorial principle. The consequence of this was also an evident increase in the number of graves (mainly between 50 and 200).

Sv. Martin u Lepurima kod Benkovca / St. Martin in Lepuri near Benkovac

Diego CALAON

Carolingian and Byzantine Entanglements Around the Origins of Venice: An archaeological perspective

The upper Adriatic rim offers one of the most interesting cases of settlement pattern transformations during the critical shift from the Late Antiquity to Early Medieval period. This process has been described as a result of the desegregation of the western part of the Roman Empire, which had produced a strong political division between the coastline and the mainland. According to consensus, the coastline became the space where ancient Roman groups found secluded locations from which they could protect themselves against the political and military crisis of the *Venetia et Histria* inner part. The invasions and subsequent formation of the barbarian kingdoms increasingly emphasized this separation, creating two regions: the coastal Byzantine provinces and the Lombard/Carolingian mainland.

Historians generally agree that the last evidence of these changes was the birth of Venice, the Byzantine *emporium* city that bridged west and east, and linked late antique trade and social systems with the nascent medieval Europe. Venice has been depicted as a Byzantine city: its birth and prosperity depended on the Byzantine legacy. The pillars on which early Venice rested were the Byzantine protection, the self-government, and the ability to have stopped the Carolingian army in its attempt to control the lagoon.

A massive historiographical tradition has concealed the Venice's past with a standardized truth. The birth of Venice, the Barbarians' destructions, and the self-determination of the Roman/Byzantine fugitives have become parts of a dogmatic narrative. Scholars feel that they don't need to quote the sources about it: it is a statement that doesn't need to be supported. The storylines about the Venice's origins have been severely politically oriented. The 11th century Venetian chronicles were self/celebrating; equally the studies about Sere-nissima undertaken after the Italian unification in the 19th century presented the city as a model of democracy. What did the Lombard symbolize in the works of *Paolo Diacono* in the 8th cent. ? Or in *Giovanni Diacono* in the 11th cent. ? What did the Germans represent for the Italian academics after the WWII? What does it mean the adjective 'Byzantine' for the modern Venetians?

Archaeological studies and geographical approaches have more recently drawn a completely different picture, rendering a physical border between Barbarian

and Byzantine areas as implausible. Moreover, settlements in the lagoon area do not demonstrate evidence of defensive structure, as illustrated in the past. Archaeology shows these island sites as open areas, devoted to trade.

Early Medieval Venice was an *emporium*. Trade was possible due to sophisticated system of harbors, artificial channels, arsenals and warehouses. This infrastructure required massive investments, and a significant labor force for their construction, maintenance, and implementation. Therefore, the movement of people from the mainland to the marshy coastal environment appears to be connected with the need for skilled workers, more than for security, as previously posited.

Furthermore, environmental changes, most significant in the area during the Early Middle Ages, hastened the process in a very specific way. The Roman harbor sites between the 1st and the 2nd century AD became impracticable. At the same time, lack of regular maintenance of the Roman roads system became evident since the 3rd century AD. From the Late Antiquity onward the only effective system of communication was provided by waterways. Once again, populations appear to have moved to the coastlines to find new trading locations, rather than for ideological or military reasons.

The Venetian origin is an issue of long processes. Both international and regional elements influenced the formation of the city. The archaeological perspective on one hand is diverting the attention on different geopolitical areas (Islamic World and the Central/Northern Europe), and on the other hand is forcing the scholar to reconsider the lagoon settlement from a new perspective. Instead of fear, protection or seclusion, we should take economic opportunities, network strategies, and work force diaspora as pivotal directions of research.

The material culture evidence implicates archaeologists in reconsidering the ecological impact of communities. In fact, the past research focusing on churches, palaces and power structures have not been effective enough in order to explain the formation of the early medieval Venetian social structures. As scholars, we need to re-analyze in a global scale the material entanglement between people, water, wood and diseases. An anthro-ecological approach to the material past of the Adriatic seems to be a constructive methodology. It can help us to exceed the political dichotomy between Byzantine and Germanic world. The ecological relevance of the excavated material should be re-read considering the specific archaeological(!) agenda, rather than trying to employ archaeological elements to answer, or worse, to prove, historical questions.

Karolinški i bizantski zapleti oko nastajanja Venecije: arheološka perspektiva

Sjeverozapadni lûk Jadrana pruža jedan od najzanimljivijih primjera preoblikovanja obrazaca naseljavanja tijekom kritičnog prijelaza od kasne antike do rannog srednjeg vijeka. Ovaj proces se opisuje kao posljedica desegregacije zapadnog dijela Rimskoga Carstva, koje je stvorilo jaku političku podjelu između obale i unutrašnjosti. Prema konsenzusu, obala je postala prostor na kojem su antičke rimske skupine pronalazile izolirane lokacije koje su im pružale zaštitu od političke i ratne krize unutrašnjosti *Venetiae* i *Histriae*. Invazije i naknadno stvaranje barbarskih kraljevina su sve više naglašavale ovu podjelu stvarajući dvije regije: obalne bizantske provincije i langobardsku / karolinšku unutrašnjost.

Povjesničari se uglavnom slažu da je zadnji dokaz ovih promjena bilo stvaranje Venecije, bizantskog *emporiuma* koji je povezivao Zapad i Istok te spajao trgovinu i društveni sustav kasne antike s počecima srednjovjekovne Europe. Venecija je prikazivana kao bizantski grad: njezino stvaranje i prosperitet su ovisili o bizantskoj ostavštini. Stupovi na kojima je Venecija stajala bili su bizantska zaštita samouprave i sposobnosti te zaustavljanje karolinške vojske u namjeri da zavlada lagunom.

Golema povijesna tradicija je skrivala povijest Venecije standardiziranom istinom. Stvaranje Venecije, razaranja barbara i samoopredjeljenje rimskih / bizantskih izbjeglica su postali dio dogmatske pripovijesti. Znanstvenici smatraju da ne moraju navoditi izvore za to: to je izjava koju ne treba dokazivati. Priče o nastajanju Venecije bile su uglavnom politički usmjerene. Venecijanske kronike 11. stoljeća su podržavale samodostatnost; jednako tako su studije o Serenissimi, provedene nakon talijanskog ujedinjavanja tijekom 19. stoljeća, predstavile grad kao primjer demokracije.

Što su Langobardi predstavljali u radovima Pavla Đakona u 8. stoljeću? Ili kod Ivana Đakona u 11. stoljeću? Što su Nijemci predstavljali za talijanske stručnjake nakon Drugog svjetskog rata? Što pridjev "bizantski" znači za urbane Venecijance?

Arheološke studije i zemljopisni pristupi su u novije vrijeme pokazali sasvim drukčiju sliku čineći fizičku granicu između barbarskih i bizantskih područja bespredmetnom. Štoviše, naselja na području lagune nisu pružila dokaze o obrambenim sistemima kao što je u prošlosti prikazivano. Arheologija pokazuje da su ova otočna područja bila otvorena i namijenjena trgovini.

Ranosrednjovjekovna je Venecija bila *emporium*. Trgovina je bila moguća zbog sofisticiranog sustava luka, umjetnih kanala, arsenala i skladišta. Ova infrastruktura je zahtijevala goleme investicije i značajnu radnu snagu za izgradnju i održavanje. Stoga je kretanje naseljenika s kopna u močvarno obalno područje, po svemu sudeći, vezano uz potrebu za vještim radnicima, više nego radi sigurnosti, kako je ranije nagađano.

Nadalje, klimatske promjene, najznačajnije u tom području za vrijeme ranog srednjeg vijeka, ubrzale su proces na vrlo specifičan način. Područja rimskih luka, korištena između 1. i 2. stoljeća, postala su nefunkcionalna. Istovremeno, redovito neodržavanje rimskog cestovnog sustava postalo je očito od 3. stoljeća. Stoga je sustav kanala, od kasne antike nadalje, pružao jedini učinkoviti sustav prijevoza. Danas se čini da su naseljenici selili prema obali kako bi pronašli nova mjesta za trgovinu, a ne iz ideoloških ili vojnih razloga.

Nastanak Venecije je pitanje dugog procesa tijekom kojega su na razvoj grada utjecali različiti međunarodni i regionalni čimbenici. Arheološka perspektiva s jedne strane preusmjerava pažnju na druga geopolitička područja (islamski svijet i središnju / sjevernu Europu), a s druge strane tjera znanstvenike da ponovno razmotre naselja u laguni iz nove perspektive. Umjesto straha i zaštite u izoliranosti, trebali bismo uzeti u obzir gospodarske prilike, strategije umrežavanja i doseljavanje radne snage kao glavne smjerove istraživanja.

Materijalni dokazi upućuju arheologe da ponovno sagledaju ekološki utjecaj zajednica. Prethodna istraživanja, koja su se usredotočavala na crkve, palače i vladarske građevine, nisu bila dovoljno učinkovita da bi objasnila stvaranje ranosrednjovjekovnih venecijanskih društvenih struktura. Kao znanstvenici moramo u globalnim razmjerima ponovno analizirati materijalnu poveznicu između ljudi, vode, drva i bolesti. Antro-ekološki pristup materijalnoj prošlosti Jadrana čini se kao konstruktivna metodologija. Može nam pomoći da premašimo političku dihotomiju između bizantskog i germanskog svijeta. Ekološki značaj iskopina bi trebalo ponovno istražiti uzimajući u obzir specifičnu arheološku (!) agendu, umjesto da pokušavamo upotrijebiti arheološke elemente kako bi odgovorili, ili još gore, dokazivali povijesna pitanja.

Florin CURTA

Church and Churchyard in the Balkans in the 9th Century: a Comparative Perspective

My intention is to look at the first churches established in Croatia under Carolingian influence, as well as in Greece and Bulgaria under Byzantine influence. Because scholarly attention has been paid particularly to architecture or chronology, a comparative perspective on the relation between the building and the first burials inside or in the immediate proximity of the church is still missing. Particularly interesting in this respect is the absence or presence of child burials next to the walls of the church, the so-called “eaves’ drip” phenomenon. My paper is an attempt to bridge the gap created between studies of this problem in the archaeology of Carolingian Europe and Byzantium, respectively.

Crkva i groblje na Balkanu u 9. stoljeću: komparativni pregled

U predavanju namjeravam sagledati prve crkve koje su osnovane u Hrvatskoj pod karolinškim utjecajem, kao i one u Grčkoj i Bugarskoj pod bizantskim utjecajem. Budući da su dosadašnja znanstvena istraživanja uglavnom bila posvećena arhitekturi i njenoj kronologiji, komparativni pregled odnosa između zgrade i prvih pokapanja unutar ili odmah do nje, još uvijek nedostaje. Posebice je u ovom smislu zanimljiva odsutnost ili postojanje dječjih grobova pokraj zidova crkve, takozvani fenomen “kapanja kiše s ruba krova”. Cilj mog rada je premostiti taj jaz koji se stvorio različitim proučavanjima ovog problema u arheologiji karolinške Europe, odnosno Bizanta.

Split >

O skupini predromaničkih epigrafskih zapisa na crkvenim građevinama ranosrednjovjekovnog Splita. (Formalne i sadržajne konotacije)

Skupina od četiri registrirana latinska natpisa, lošije ili bolje sačuvanosti, koji su stajali nad / na ulaznim vratima predromaničkih crkava, specifična je pojava u epigrafičkom korpusu ranosrednjovjekovnoga grada Splita, bez paralele u ostalim istočnojadranskim gradovima i regijama u ranom srednjem vijeku. Dva natpisa potječu iz središta – *civitas vetus* – samoga grada, unutar Dioklecijanove palače i ranosrednjovjekovnog nadbiskupskog posjeda. Druga dva potječu iz gradske astoreje (Kašjuni, Poljud). Natpisi su nastali u okrilju Splitske nadbiskupije, uskoro metropolitanskog središta Dalmacije i Hrvatske, i pisana su svjedočanstva o vjerskom statusu splitske Crkve koja se od konca 8. i u 9. stoljeću razvija u ozračju rimske liturgije i karolinškog svijeta.

Dio kamenog nadvratnika s natpisom *Pax intrantibus sa(lus exientibus)*, u značenju *Mir onima koji ulaze – ulazećima, spas onima koji izlaze – izlazećima*, sada uzidan kao spolij u zazid antičke lođe, pripadao je najstarijoj fazi crkve sv. Stošije iz 9. stoljeća, nekoć smještene nad južnim ulazom (*Porta Aenea*) u supstrukcije Dioklecijanove palače, tik na zapadu nadbiskupskog posjeda. Crkva je općenito najstarija građevina na prostoru nekadašnjeg portikata Dioklecijanove palače, a bila je u kultu sve do 1825., otkada je pretvorena u stambeni objekt i dograđena.

U neposrednoj blizini prethodnoga, u supstrukciji jugozapadnog dvorišta uz raniji carski triklinij, nalazi se još jedan latinski tekst istih sadržajnih komponenti. Iako je fragmentarno čitljiv, iz sačuvanoga teksta (*let ...exientib(us)*, u prijevodu *onima koji izlaze; izlazećima*), očito je da je sadržajno blizak onome na nadvratniku iz Sv. Stošije. Uklesan je na stubi prilaznog kamenog stubišta pred vratima, koja su povezivala krajnju zapadnu ulicu sa supstrukcijama (podrumima) i s crkvom sv. Nikole od Sdorija, smještenom u tada još sačuvanoj zapadnoj križnoj dvorani antičkog Dioklecijanova triklinija, odnosno kasnijeg nadbiskupskog konzistorija (Sdorij, episkopalna vijećnica). To je stubište ujedno dugo vremena bilo i najkraća veza između kapele-crkve sv. Nikole, u kojoj je zarana djelovala bratovština pomoraca, i luke pred južnim zidinama Palače.

S prostora gradske astareje ranosrednjovjekovnog Splita bilježimo dva srodna epigrafička zapisa: jedan s nadvratnika porušene starokršćansko-ranosrednjovjekovne crkve sv. Ivana Evanđelista na južnoj padini Marjana, na Kašjunima istočno od crkve sv. Mihovila na Bambinoj glavici, kao i najmarkantniji i najbolje sačuvan u skupini – natpis na kamenom luku iz predromaničke crkve sv. Trojice, na Sutrojici u Poljudu, na sjevernoj strani splitskog poluotoka. Naime, fragmentaran natpis s nadvratnika crkve sv. Ivana Evanđelista, providen trima križevima, rekonstruirao se kao ...*intranibus pax ora...* (...*onima koji ulaze / ulazećima (neka mole...*). Uklesan je u ranom srednjem vijeku (prva polovina 9. stoljeća), na ponovno upotrijebljenom nadvratniku starokršćanske crkve.

U ovoj skupini epigrafičkih tekstova posebno je komentiran natpis sačuvan na kamenom luku iz šesteroapsidalne crkve sv. Trojice. Riječi uklesanog teksta također zazivaju *Intranibus pax – exientibus pax*, tj. upućene su onima koji ulaze i izlaze iz crkve iz koje će ponijeti duhovni mir. Taj se natpis tradicionalno povezuje uz kameni liturgijski namještaj u unutrašnjosti crkve, kao dio oltarne ograde, kvalitetno klesan, vjerojatno na prijelazu 8. u 9. stoljeće, gotovo u maniri grafijske likovnosti svojstvene karolinškom dobu. Ovom prilikom težište interpretacije usmjerava se na prebacivanje izvornog položaja luka s navedenim natpisom iz crkvenog interijera na eksterijer. S obzirom na to da se formalno-vanjskim elementima – obrada ploha, materijal – vapnenac, grafijskim obilježjima – ne uklapa u skupinu od ostala četiri sačuvana ulomka mramornih lukova oltarne ograde, a poglavito zbog sadržajnih konotacija, zalažemo se za njegov izvorni položaj na zapadnim crkvenim vratima, na kamenom luku lunete portala, što se može sagledati i u kontekstu odsutnosti figuralnih prikaza nad ulazima crkava u klasičnoj predromanici. U skladu s topografskim teološkim normama, takvi izrazi u epigrafičkim varijacijama verbalni su primjer mješovitosti teološkog izričaja u odnosu na semantički srodne koncepcije u formuliranju likovnih rješenja u arhitektonskom ambijentu čiji su sastavni dio – donoseći pisane poruke, namijenjene neposredno *ulazećima* i *izlazećima*, u prenesenom značenju podcrtavaju osnovnu misao posljednjeg suda – sudnjeg dana: konačnu diobu na blažene i osuđene, na odabrane i odbačene, na raj i pakao.

About a Group of pre-Romanesque Epigraphic Inscriptions on Ecclesiastical Structures in the Early Mediaeval Split. (Formal and Content-Related Connotations)

A group of four recorded Latin inscriptions, which stood in a better or worse state of preservation above / at the entrance doors of Pre-Romanesque churches, are a specific phenomenon in the epigraphic corpus of early mediaeval Split without any known parallels in other eastern Adriatic cities and regions from the Early Middle Ages. Two inscriptions originate from the centre - *civitas vetus* - the city itself, i.e. from inside the Palace of Diocletian and the early mediaeval archbishop's estate. The other two derive from the city's *astarea* (Kašjuni, Poljud). The inscriptions were created under the auspices of the Archdiocese of Split, which soon after became the metropolitan centre of Dalmatia and Croatia. They represent written testimonies of the religious status of the Church of Split, which was evolving in the spirit of Roman liturgy and the Carolingian world at the end of the 8th and in the 9th century.

Part of a stone lintel with the inscription *Pax intrantibus sa(lus exientibus)*, meaning Peace to *those who enter*, good health to *those who depart*, which is now incorporated into the wall of an ancient loge as a *spolia*, belonged to the oldest phase of the Church of St. Anastasia from the 9th century, once located above the southern gate (Porta Aenea) in the substructure of Diocletian's Palace, right next to the western part of the archbishop's estate. The church is the oldest structure in the area of the former porticus of Diocletian's Palace in general and was used until 1825 when it was converted into a residential building and expanded.

In the vicinity to the afore-stated inscription, i.e. in the substructure-southwestern courtyard of the former imperial triclinium, is another Latin text with the same content components. Although it is fragmentary legible, the preserved part of the text says (*let ...exientib(us)* (= *those who depart*). It is obvious that in terms of content it is similar to the inscription on the lintel of St. Anastasia. It is carved into a stair of the access stone staircase in front of the door that connected the westernmost street with the substructures (cellars) and the Church of St. Nicholas of Sdorium, located in the then still preserved western cross-shaped hall of the ancient triclinium of Diocletian or the later consistorium of the archbishop (sdorium, episcopal hall) respectively. For a long period, this staircase was at the same time also the shortest connection between the chapel-church

of St. Nicholas and the port in front of the Palace's southern walls, in which the confraternity of sailors was active in its beginnings.

Within the area of the *astarea* of early mediaeval Split, we recorded two related epigraphic inscriptions: one from the lintel of the destroyed early Christian/early mediaeval Church of St. John the Evangelist at the southern hills of Marjan, on Kašjuni, east of the Church of St. Michael on Bambina glavica, as well as the most striking and best preserved inscription in this group- the inscription on a stone arch from the Pre-Romanesque Holy Trinity Church on Sutrojica in Poljud, on the northern side of the Split peninsula. The fragmentary inscription from the lintel of the Church of St. John the Evangelist, decorated with three crosses, is reconstructed as follows ...*intransibis pax ora...* (= ...*those who enter / they shall pray ...*). It was carved into the stone in the Early Middle Ages (first half of the 9th century) on the reused lintel of the early Christian church.

Within this group of epigraphic texts, the inscription preserved on the stone arch from the Holy Trinity Church with six apses is particularly commented. The words of the carved text also call *Intransibis pax – exientibus pax*, i.e. they address *those who enter and depart* the church, from where they will take spiritual peace. This inscription is traditionally linked to the stone liturgical furnishing in the church interior, as part of the altar screen. It is well carved, probably at the turn of the 9th century, almost in the manner of graphic arts and characteristic for the Carolingian age. On this occasion the focus of interpretation is directed to transpose the original location of the arch with the above-mentioned inscription from the church's interior to the exterior. With regard to the fact that in terms of formal-external elements (treatment of the surfaces, material-limestone, graphic features, and particularly in terms of content-related connotations) it does not fit into the group of the other four preserved fragments of marble arches, which belong to altar screens, we support the idea of its original position on the western church doors, on the stone arch of the portal's lunette. This can also be examined in the context of the lack of figural depictions above entrances of churches in the classical Pre-Romanesque period. In accordance with topographic theological norms, such inscriptions are in epigraphic variations verbal examples of the mixture of the theological expression compared to semantically related concepts in formulating artistic solutions in architectural ambience of which they are a part of- providing written messages, directly ad-

dressing *those who enter and depart*, metaphorically meaning they underline the fundamental idea of the Last Judgement/Judgement Day: the final division between the blessed and doomed, the chosen and rejected, heaven and hell.

Sveta Trojica u Splitu / Holy Trinity in Split

Rovinj

From Byzantium to the West: “Croats and Carolingians” as a Paradigm-Change in the Research of Early Medieval Dalmatia

This paper will position the exhibition “Croats and Carolingians” (1999) into the context of local historical narratives of the Middle Ages. If we scrutinize the powerful undercurrents in the local scholarship, it is not difficult to see that the exhibition “Croats and Carolingians” was a decisive break with the existing historical narrative. These narratives were shaped in the 19th century, when local scholars developed ‘historical biographies’ of the South Slavs, as part of the wider political discourse of the time. The key ‘player’ in medieval histories of the South Slavs became Byzantium, as a common denominator which could ‘show’ that they had the same origins, common history and shared destiny – to one day form the South Slav state. The role of Byzantium was overstressed – especially through the privileged position of written sources, such as *De Administrando Imperio* – over material sources in the interpretation of the past. Apart from breaking up the existing narratives, the exhibition “Croats and Carolingians” also reflected new identity-discourses, which developed after the death of Yugoslavia.

The paper will critically assess the establishment of local historical narratives on a discursive level and position the exhibition “Croats and Carolingians” in relation to those narratives and the time in which the exhibition was made.

Od Bizanta do Zapada: *Hrvati i Karolinzi* kao promjena paradigme u istraživanju ranosrednjovjekovne Dalmacije

Ovaj referat će pozicionirati izložbu *Hrvati i Karolinzi* (1999.) u kontekst lokalnih povijesnih narativa srednjovjekovlja. Ako pažljivo promatramo historiografiju pisanu na južnoslavenskim jezicima, nije teško vidjeti kako je izložba *Hrvati i Karolinzi* predstavljala odlučan prekid s postojećim znanstvenim percepcijama ranog srednjeg vijeka. Ove su se percepcije oblikovale u 19. stoljeću, kada su onovremeni povjesničari razvijali povijesne narative južnih Slavena, kao dio širih političkih diskursa svog vremena. Ključni čimbenik srednjovjekovnih povijesti južnoslavenskih zajednica tada postaje Bizant. Bizant poprima ulogu zajedničkog nazivnika kojim se anakrono može “pokazati” zajedničko podrijetlo,

zajednička povijest i zajednička sudbina južnoslavenskih nacija – uspostava zajedničke države. Uloga Bizanta u interpretaciji prošlosti postaje prenaplaćena – posebice kroz privilegiranu ulogu pisanih vrela poput *De Administrando Imperio* – u usporedbi s materijalnim vrelima. Dakako, i pored izazova dotadašnjim povijesnim narativima, *Hrvati i Karolinzi* također reflektiraju nove identitetske diskurse koji su se razvijali nakon raspada zajedničke države južnih Slavena.

Referat će kritički pristupiti uspostavi lokalnih povijesnih narativa na diskurzivnoj razini i pozicionirati izložbu *Hrvati i Karolinzi* u odnosu na ove narative te vrijeme u kojem je izložba nastala.

Sv. Križ u Ninu / St. Cross in Nin

Stanje istraživanja u karolinškoj Donjoj Panoniji s posebnim osvrtom na istraživanja u Loboru

Zadnjih petnaestak godina u karolinškoj Donjoj Panoniji, koja se većim dijelom prostire na području današnje sjeverne Hrvatske, vršena su mnogobrojna arheološka istraživanja koja su dopunila naše poznavanje toga prostora. Izuzetno su značajna istraživanja u Loboru na lokalitetu Majka Božja Gorska, gdje su pronađene dvije sakralne zgrade, i to drvena crkva koja svjedoči o postojanju franačke misije u tome dijelu zemlje već na samome početku 9. stoljeća te predromanička crkva sagrađena iznad starokršćanske, koja je vrlo vjerojatno također bila djelomično obnovljena ili adaptirana za bogoslužje u prvoj polovini 9. stoljeća. Na lokalitetu je istraženo groblje s dugim kontinuitetom pokopa, i to od konca 8. pa sve do 19. stoljeća, što nam je pružilo bolji uvid u poznavanje procesa mijenjanja načina i obreda pokopa na grobljima u Panoniji. Nađena je velika količina sitnih predmeta među kojima valja spomenuti luksuzne grozdolike naušnice, dosada nepoznate u ovome dijelu zemlje, i relikvijar od kojeg su ostali dijelovi koštanih oplata drvene kutije te veći broj kamenih ulomaka dijelova namještaja crkve ukrašenih pleternom ornamentikom, različitim figuralnim, floralnim, zoomorfnim prikazima i ljudskim likom. Arheološka istraživanja, koja se još uvijek provode, pokazala su da i u Donjoj Panoniji možemo očekivati vrlo slojevita i bogata nalazišta kakva smo do sada više imali prilike vidjeti u Dalmaciji i Istri.

The status of research in the Carolingian Lower Pannonia with particular reference to the excavations in Lobor

In the past fifteen years numerous archaeological excavations were carried out in the Carolingian Lower Pannonia, which largely expanded into the area of present-day northern Croatia. These researches significantly contributed to and supplemented our knowledge about this region. Particularly important is the research in Lobor at site Majka Božja Gorska, where two sacred buildings were discovered, i.e. the wooden church which testifies to the existence of a Frankish mission in this part of the country already at the very beginning of the 9th century and the Pre-Romanesque church that was built on top of an early Christian

church, which was most probably also partially renovated or reconstructed for church services in the first half of the 9th century. The cemetery at the site, with its long continuity of burials from the end of the 8th to the 19th century, was examined and researched, providing us with better insight and understanding of the processes and changes in the burial methods and customs on cemeteries in Pannonia. A large amount of small items were discovered there. Among these finds are the luxurious grape-like earrings worth mentioning, which have been so far unknown in this part of the country, and a reliquary of which parts of the shell, made of bone and belonging to the wooden box, were preserved. Equally important is the discovery of a large number of stone fragments that belong to church furnishing and that were decorated with interlace ornaments, different figural, floral, zoomorphic scenes and a human figure. Archaeological research, which is still carried out, showed that very complex and rich sites- as we have been able to see in Dalmatia and Istria so far- can also be expected in Lower Pannonia.

Poreč

Uspostava zadarskih svetaca zaštitnika kao rezultat karolinške jadranske politike

U hrvatskoj hagiografskoj i povijesnoj znanosti općenito je usvojeno mišljenje o tome da zadarski srednjovjekovni kultovi imaju dva različita zemljopisna i kulturna izvorišta. Na jednoj su strani sv. Krševan i sv. Zoilo, čije je podrijetlo, bez sumnje, u akvilejskome kršćanskom krugu, a na drugoj su strani sv. Anastazija, sv. Agape, sv. Kiona i sv. Irena čiji je kult u Zadar dospio s Istoka. Nasuprot ovom stanovištu nastoji se pokazati da cijeli zadarski *pantheon* ima svoje podrijetlo u furlanskom prostoru, gdje je štovanje svih navedenih svetaca i svetica posvjedočeno u doba ranog kršćanstva. Njihova implementacija u zadarski ambijent odigrala se, svakako, u 9. stoljeću, a ne prije toga, kako to hoće tradicija. U svakom slučaju, rezultat je to aktivne karolinške jadranske politike.

Prisustvo ovih "friulanskih" kultova u Zadru ne negira pritom činjenice iz tradicije o donošenju relikvija sv. Anastazije u Zadar u gotovo isto vrijeme, a s posve suprotnog izvorišta.

Instalment of the Patron Saints of Zadar as a Result of Carolingian Adriatic Politics

In Croatian hagiographic and historical science the opinion is generally adopted that Zadar's mediaeval cults derive from two different geographical and cultural sources. On one side are Saint Chrysogonus and Saint Zoilus, whose origins are to be found without doubt in the Christian circle of Aquileia and on the other side are St. Anastasia, St. Agape, St. Chionia and St. Irene, whose cult must have had arrived in Zadar from the East. In contrast to this view one seeks to show that the entire "Pantheon" of Zadar has its origin in the area of Friuli, where the worshipping of the above-stated saints in the early Christian period is proven. Their implementation into Zadar's ambience certainly took place in the 9th century, and not earlier as tradition would like us to believe. In any case, it is the result of active Carolingian Adriatic politics.

The presence of the "Friuli" cults in Zadar does thereby not deny the facts from tradition on the arrival of the relics of St. Anastasia in Zadar at almost the same time, but from a completely opposite source.

Tri nova posvetna natpisa s imenima hrvatskih vladara iz karolinškog razdoblja

Veliki broj sačuvanih epigrafičkih posvetnih natpisa u kojima se spominju hrvatski ranosrednjovjekovni vladari već je odavno uočen fenomen koji je uvelike doprinio boljem i preciznijem stilskom razvrstavanju predromaničke skulpture na istočnoj obali Jadrana, a unutar toga i okupljanju i preciznijoj dataciji pojedinih likovno-morfoloških grupa predromaničkih reljefa. Od vremena održavanja izložbe *Hrvati i Karolinzi* otkrivena su ili recentno prepoznata još tri posvetna natpisa s kojih su, s velikom dozom sigurnosti, iščitana imena dvojice hrvatskih vladara iz 9. stoljeća – Mislava i Branimira.

Tako je Mislavovo ime prepoznato na dvama ulomcima arhitrava oltarne ograde s dvaju lokaliteta u zaleđu Zadra, jednom iz Biljana Donjih te drugom iz Pridrage. S druge strane, ime kneza Branimira moguće je iščitati s ruba djelomično sačuvanog antičkog sarkofaga koji je u funkciji portala naknadno upotrijebljen prilikom ranosrednjovjekovne obnove ranokršćanske crkve sv. Martina u Lepurima kod Benkovca, a ta je građevina tijekom 9. stoljeća u više navrata opremana novim liturgijskim instalacijama, od kojih se dva takva pothvata sasvim pouzdano mogu datirati u vrijeme vladavine hrvatskih knezova Trpimira i Branimira. Autor ističe važnost novih vladarskih natpisa za ranu hrvatsku povijest, a posebno naglašava njihovu ulogu u potvrđivanju ispravnosti svrstavanja pojedinih predromaničkih reljefa u majstorske ili radioničke opuse na temelju formalno-stilske analize, zatim njihova preciznijeg datiranja koje proizlazi iz takve metode rada, kao i za još čvršći i plauzibilniji kronološki slijed izmjene klesarskih produkcija djelatnih na teritoriju hrvatske kneževine tijekom karolinškog razdoblja.

Three New Votive Inscriptions With the Names of Croatian Rulers from the Carolingian Period

The large number of preserved epigraphic votive inscriptions that mention early mediaeval Croatian rulers is a phenomenon recognized a long time ago. These inscriptions have greatly contributed to a better and more precise stylistic

classification of Pre-Romanesque sculpture on the eastern Adriatic coast, and within its scope, also to the compilation and more precise age determination of individual artistic and morphological groups of Pre-Romanesque reliefs. Since the time of the exhibition *Croats and Carolingians*, three additional votive inscriptions have been discovered or recently identified, which reveal, with great certainty, the names of two Croatian rulers from the 9th century - Mislav and Branimir.

In this regard, the name of Mislav was identified on two fragments belonging to architraves of altar screens, discovered at two sites in the hinterland of Zadar, one in Biljani Donji and one in Pridraga. The name of Branimir on the other hand can be elicited from the edge of a partially preserved ancient sarcophagus, which was reused as a portal during the early mediaeval renovation of the early Christian church of St. Martin in Lepuri near Benkovac. During the 9th century this building was several times equipped with new liturgical installations. Two of these ventures can be quite reliably dated to the reigning period of Croatian Dukes Trpimir and Branimir. The author emphasizes the importance of the newly discovered royal inscriptions for early Croatian history and particularly highlights their role in the confirmation of the accuracy of classifying certain Pre-Romanesque reliefs in master or workshop opuses based on formal and stylistic analysis, further for their more precise age determination which results from this type of approach, as well as for an even stronger and more plausible chronological sequence of the change of stonemasonry production in the territory of the Croatian Principality during the Carolingian period.

Istra u Karolinškom Carstvu

Čitajući, početkom devedesetih godina 20. stoljeća, radove koji su govorili o ranosrednjovjekovnoj Istri, moglo se doznati da je čitavo područje bilo označeno kao bizantsko. Nije to bilo ništa neobično kada se raspravljalo o vremenu do sredine 8. stoljeća, no za kasnije razdoblje činilo se to pomalo nerealno s obzirom na povijesne činjenice. Zaboravljani su događaji koji su morali odrediti sudbinu Istre – godina pada Ravenskog egzarhata 751., i nakon toga moguća langobardska intervencije na tim prostorima. Svakako je jedna od ključnih činjenica bila da su, nakon što 774. godine osvajaju Langobardsko Kraljevstvo, Karolinzi krenuli prema jugoistoku i, prema povjesničarima, osvojili Istru 788. godine. Unatoč tome, u većini su znanstvenih radova istarski prostori još uvijek bili bizantski.

Početkom devedesetih su pokrenuta mnoga, danas bi se moglo reći vizionarska, istraživanja u Istri, vođena poglavito od strane Konzervatorskog ureda u Puli (u to doba u Rijeci), a potom i Međunarodnog istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu. Brojna su bila istraživanja, među kojima ona veća u Eufrazijani u Poreču, katedrali u Novigradu, samostanu Vele Gospe kod Bala, Guranu, Sv. Tomi kod Rovinja, Sv. Andriji u Puli, kao i mnoga druga. Rezultati su pokazali kako postoji Istra bitno drukčija od one prethodno ocrtane, kako postoji karolinška Istra, dakako, s mnogim transferima oblika, ideja i umjetnika s područja pod kontrolom Bizanta, no razdoblje od 788. godine do nešto poslije sredine 9. stoljeća označeno je tim istraživanjima kao karolinško razdoblje Istre. Ti su rezultati prezentirani na velikoj izložbi *Hrvati i Karolinzi*, 1999. – 2001. godine prvo u Splitu, potom u Bresci. Umjesto bizantske Istre u ranom srednjem vijeku, vidjeli smo karolinšku Istru.

Što se u proteklih petnaest godina novoga doznalo, što je novoga arheološkim istraživanjima izašlo na vidjelo, kakve su nove interpretacije poznatog materijala potaknute tim novijim istraživanjima i jesu li naši zaključci od prije petnaestak godina bili pouzdani ili valja promijeniti fokuse gledanja, tema je ovoga referata.

Činjenica je da su u tih petnaest godina istraživana fortificirana naselja, na temelju pilot projekta u Guranu kod Vodnjana. Ovdje će biti prezentirani posve novi rezultati značajni za razumijevanje franačkoga prodora u Istru i organizaciju franačke vlasti.

Drugo je pitanje, i dalje vrlo zanimljivo, prijenos oblika iz prostora sjeverne Italije

u Istru, arhitektonskih tipova, a s njima i liturgijskog ustroja, oblika koji su dotada bili intenzivno korišteni na prostorima pod upravom akvilejskog i milanskog patrijarha, sada pod karolinškom vlašću. Komparativnim analizama ustanovljeno je da su oba prevladavajuća tipa – troapsidalna dvoranska crkva i jednobrodna crkva s transeptom na kojem su tri apside – prenijeta iz tih prostora. Oba su ta arhitektonska tipa korištena u doba kasne langobardske vlasti u sjevernoj Italiji. Postavlja se pitanje je li se prijenos oblika dogodio, kako mislimo, s karolinškim prodorom ili je moguće da su ti arhitektonski tipovi, upravo moderni u doba moguće langobardske vlasti nad Istrom od 751. do 774., dospjeli tada u Istru. To je pitanje trenutno u središtu interesa.

Istria Under Carolingian Rule

Until the nineties of the 20th century early medieval Istria was perceived as byzantine by historians, art historians, archaeologists. That being logical for the period going to the mid 8th century, it could not really be expected for the time after the fall of the exarchate of Ravenna in 751, neither after the Carolingian conquest of the Lombard kingdom in 774 and the occupation of Istria in 788.

Large scale archaeological surveys, excavations and comparative analysis were undertaken at the beginning of the nineties. The results, depicting a Carolingian Istria, were presented at the exhibition Croats and Carolingians in 1999 – 2001 in Split and Brescia. Instead of a Byzantine Istria, as described in former literature, we had a Carolingian Istria in the early middle ages.

Further research in the last fifteen years was concentrated on a few important problems – the settlements and the transfer of forms and functions. Apart of the ongoing excavation in Guran, a few other settlements were located, and comparative analysis has shown similar patterns of urban development of different types of settlements.

The second question that we have dealt with is the typology of early medieval churches in Istria, and the origin of those types. The two most popular types, the “Dreiapsidensaalkirche” and the single nave church with transept and three apses are definitely transferred to Istria from the territory under Carolingian control – the two patriarchates, of Aquileia and Milan. As both types were in use in the late Lombard rule in northern Italy, the question to be solved is whether the typology could have been transferred even earlier, during the possible Lombard involvement in Istria after the fall of the exarchate of Ravenna in 751.

Croats and Moravians – Two Early Mediaeval Gentes on the Eastern Edge of the Carolingian Empire. A Comparative View

We can recognize a very dynamic social development during 9th century on the eastern edge of the Carolingian Empire. Two regions deserve our special attention – Moravia and Croatia, where important early mediaeval polities rose. They both are mentioned in the work *De Administrando Imperio*, written by the Byzantine emperor Constantine VII Porphyrogenitus. The history of the “Great Moravia” and “regnum Chroatorum” constitute a part of the national mythology or grand-narratives in present day countries from East Central and Southern Europe.

The early mediaeval social processes can be studied from the national point of view, but also as a part of the story about the integration in Central Europe, what I prefer. I suppose elites played a crucial role in the society and the elites were global to a considerable extent, interconnected by networks of social, economic and cultural relationships. The new regional power developed in the interaction with more complex political institutions. The Moravian and Croatian duces and their warriors were in the 9th century a part of the same world - the Carolingian commonwealth (cf. Danijel Dzino and his fundamental book *Becoming Slav, Becoming Croat*).

I would like to compare in my paper the early mediaeval elites from Croatia and Moravia and their connection to Carolingian empires. I will focus on phenomena, which reflect best the human habitus – the way of housing and clothing, rites of passage (e.g. burials), religion, dominant activities (e.g. warfare or hunting), subsistence strategies, physical dispositions. I will try to identify the networks, by which the early medieval European elite was interconnected. Besides family relationships, which are mainly documented by written sources, it was long-distance trade or gift exchange, whose reflection is rather found in archaeological finds. In the next step I will study the spread of cultural patterns which formed the supranational (non-ethnic) identity of elites.

Hrvati i Moravljani – dva ranosrednjovjekovna naroda na istočnoj granici Karolinškoga Carstva. Komparativni pregled

Na istočnoj granici Karolinškoga Carstva, tijekom 9. stoljeća, moguće je prepoznati vrlo dinamičan društveni razvoj. Dvije regije zaslužuju posebnu pažnju, a to su Moravska i Hrvatska, gdje su se uzdigle važne ranosrednjovjekovne politike. Obje regije su spomenute u radu *De Administrando Imperio*, bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Povijest “Velike Moravske” i “Hrvatskog Kraljevstva” uključuje dio narodne mitologije ili velikih priča prisutnih u današnjim zemljama od središnje i istočne do južne Europe.

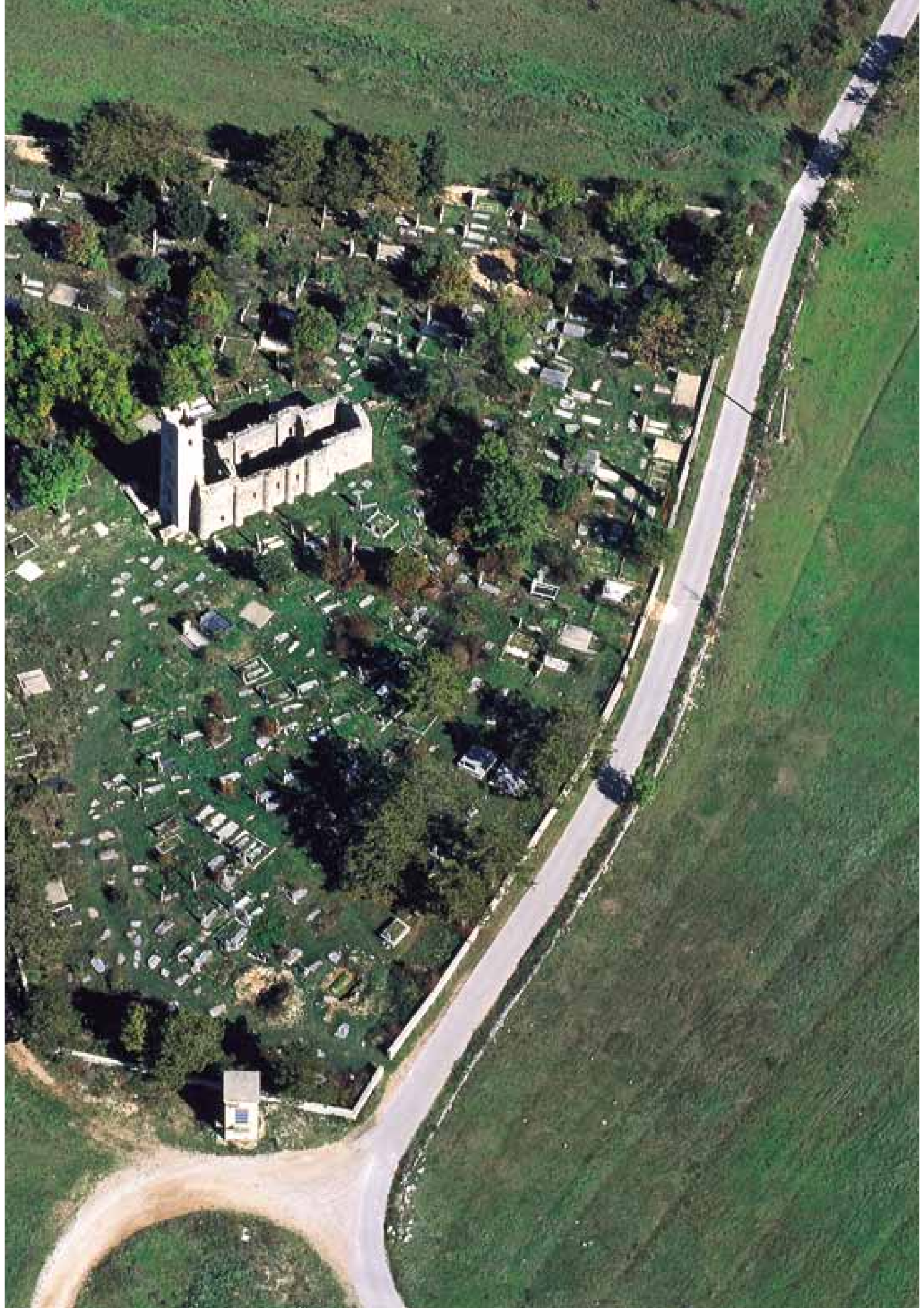
Ranosrednjovjekovni društveni procesi se mogu proučavati s nacionalnog gledišta, ali i kao dio priče o integraciji u srednjoj Europi, koju ja preferiram. Pretpostavljam da je elita imala značajnu ulogu u društvu i da su pripadnici elite bili u znatnoj mjeri globalizirani, povezani mrežama društvenih, gospodarskih i kulturnih veza. Nove regionalne vlasti razvijale su se u interakciji s kompleksnim političkim institucijama. Moravski i hrvatski kneževi i njihovi ratnici su u 9. stoljeću bili dio istog svijeta – karolinške političke zajednice (usp. značajnu knjigu D. Džina – *Becoming Slav, Becoming Croat*).

Želio bih u svom radu usporediti ranosrednjovjekovnu elitu Hrvatske i Moravske i njihovu vezu s Karolinškim Carstvom. Usredotočit ću se na fenomene koji najbolje prikazuju ljudski *habitus* – način življenja i oblačenja, prijelazne obrede (npr. pogreb), vjeru, najčešće aktivnosti (npr. ratovanje ili lov), način preživljavanja, fizičke dispozicije. Nastojat ću prepoznati mreže kojima je elita ranosrednjovjekovne Europe bila međusobno povezana. Osim obiteljskih veza, koje su uglavnom dokumentirane u pisanim izvorima, na arheološke nalaze se naročito odražavala trgovina s udaljenim mjestima ili darivanje. U sljedećem ću koraku proučiti širenje kulturoloških obrazaca koji su tvorili nadnacionalni (ne-etnički) identitet elita.

Sv. Spas u Cetini / St. Saviour in Cetina

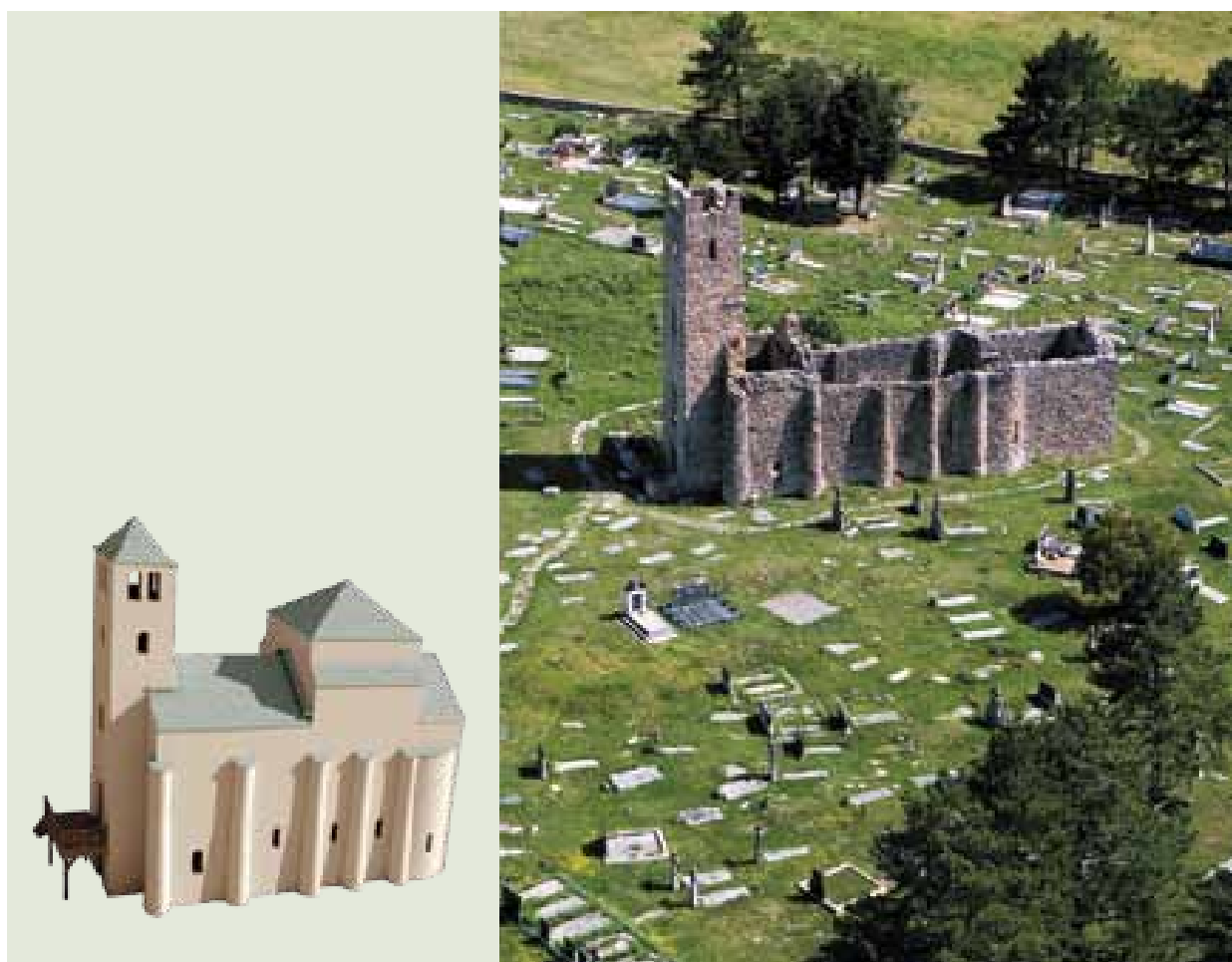
O nekim proizvodima umjetničkog obrta karolinškog doba u Hrvatskoj

Raspravljajući nedavno ranosrednjovjekovne mačeve Petersenovoga K-tipa ukazali smo na mogućnost da se njihovu brojnost i prostornu raspoređenost na jugoistoku Europe može dovesti u izravnu vezu s migracijskim gibanjima različitih ratničkih skupina na kraju 8. stoljeća. Ratničke skupine koje su sudjelovale u tome procesu, a među kojima su bili i Hrvati, dolazile su sa širokoga prostora od rijeke Elbe na istoku pa do pribaltičkih krajeva koji su tada bili u neposrednom susjedstvu nordijskih Vikinga. Kontekst tih seoba uvjerljivo se može povezati s prvim prodorima Vikinga na europsko kopno i s dugotrajnim ratom što ga je Karlo Veliki poveo 795. godine protiv Avara u Panoniji. Upozorili smo tada i na nekoliko približno istovremenih predmeta umjetničkoga obrta koji se više ili manje izravno mogu dovesti u vezu sa spomenutim mačevima. Dio tih predmeta, a mahom je riječ o cjelovitim ili djelomično sačuvanim pojasnim garniturama, očituje germanski ukus zoomorfne umjetnosti kontinentalnih karakteristika (nalazi iz Sipara u Istri, iz groba u Medvedički u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, iz Gornjih Vrbljana u Bosni te iz Mogorjela u Hercegovini), a dio ih se jasnije može povezati s izrađevinama karolinške kulturne sfere (pojasni jezičci iz Biskupije, Koljana, Mogorjela). Naposljetku, ponovo će biti analizirani i neki artefakti s izložbe *Hrvati i Karolinzi* (npr. "križić" iz Nina i za izložbu amblematična cetinska kadionica), koji su tada bili protumačeni kao izvrsni proizvodi karolinškog umjetničkog obrta, no danas je o njima moguće raspravljati na bitno drukčiji način.

On Certain Products of Craftwork from the Carolingian Age in Croatia

In the recent discussion on early mediaeval swords classified as Petersen's K-type, we pointed to the possibility that their abundance and spatial distribution in south-eastern Europe can be directly linked to the migration and movement of different warrior groups at the end of the 8th century. Warrior groups, participating in this process and among whom were also Croats, arrived from a broad area that ranged from the river Elbe in the East to the Baltic regions, which at that time were in close vicinity to the Nordic Vikings, i.e. their direct neighbours.

The context of these migrations can be reliably linked to the first Viking invasions on the European continent and the long war that Charlemagne started in 795 against the Avars in Pannonia. We also indicated to several craftwork objects from nearly the same time, which can be more or less directly linked to the afore-stated swords. Some of these objects, mostly completely or partially preserved belt sets, reflect the Germanic taste of zoomorphic art with continental features (finds from Sipar in Istria, a grave find in Medvedička in north-western Croatia, from Gornji Vrbljani in Bosnia and Mogorjelo in Herzegovina), while part of them can be even more clearly associated with artefacts from the Carolingian cultural sphere (belt strap-ends from Biskupija, Koljani, Mogorjelo). Finally, also some artefacts from the exhibition "Croats and Carolingians" will be analyzed again (for example the "small cross" from Nin and the for the exhibition emblematic Cetina censer), which were at that time interpreted as excellent products of Carolingian artistic craftwork, but can now be discussed from a completely different point of view.

Sv. Spas u Cetini, rekonstrukcija i današnji izgled / St. Saviour in Cetina, reconstruction and today's appearance

Abul-Abbas & All That: Visual Dynamics between the Caliphate and the West in the Age of Charlemagne

In the visual sphere, the Arab caliphate emerged as a cultural force under the Umayyad dynasty towards the end of the 7th century. Over the following 50 years patterns of procedure were developed in architecture, sculpture and painting which not only laid the foundations but also started to form the superstructure of a tradition which was to reach enduring cadences later under the Abbasids and other regional dynasties. In all the arts, striking and characteristic new patterns were set and standards established taking Greco-Roman paradigms beyond anything being produced in the contemporary Mediterranean theatre, and resulting in new paradigmatic buildings such as the Dome of the Rock, the caliphal palace at Amman, the rural palace at Khirbat al-Mafjar, and the desert hamam at Qusayr Amra with its extraordinary scheme of wall-paintings.

In this same period the successor polities to Rome in the west, the Franks in northern Gaul, the Anglo-Saxons in England and the Lombards in the Italian peninsula, were constructing visual apparatuses to vaunt and facilitate their own various ambitions and strategies to state formation. Modern critical opinion sees these newly forming kingdoms as looking to ancient and late antique Christian Rome and to Byzantium as well as to earlier indigenous traditions of their own for idea and example. Mediated, let alone direct, acquaintance with what was happening in the Islamic near east is hardly countenanced.

However, contacts between the western Mediterranean, even Anglo-Saxon England, and the caliphate in the critical early 8th century are clear from the historical record, either directly or by inference. Although evidence for such relations has been slow in coming to recognition in the archaeological record, there are a wide range of cultural indicators pointing to striking parallel developments in the visual culture of both regions. Beyond this, recent research has thrown up a series of exact analogues between art produced in the Arab fertile crescent and in the orbit of the Lombard courts of Italy. Further, some of the most emphatic developments in Italian pictorial invention in the 8th century, experiments which

were to condition some of the signature characteristics of Carolingian art in the following century, seem to have had their origins in cultural preference and artistic practice at the caliphal courts of the period. A range of these connections, large practices and general types, on the one hand, and precise reference and replication, on the other, will be identified and analysed in this paper.

Abul-Abbas & sve ostalo : Vizualna dinamika između kalifata i Zapada u doba Karla Velikoga

U vizualnoj sferi, arapski kalifat se razvio u kulturnu silu pod vladavinom omajadske dinastije krajem 7. stoljeća. Tijekom narednih 50 godina, obrasci postupaka su razvijeni u arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, koji ne samo da su postavili osnovu nego su i započeli oblikovanje tradicije koja je kasnije postigla trajni razvoj pod vladavinom Abasida i drugih regionalnih dinastija. U svim su umjetnostima bili postavljeni novi zapanjujući i karakteristični obrasci. Tada su uspostavljeni i standardi koji su premašili grčko-rimske paradigme više od ičega proizvedenog u suvremenom mediteranskom teatru. Rezultat su nove paradigmatične zgrade kao što su Hram (Kupola) nad stijenom (omajadska džamija u Jeruzalemu), kalifatska palača u Amanu, ruralna palača Khirbat al-Mafjar nedaleko od Jerihona i pustinjski dvorac Qusayr Amra u istočnom Jordanu sa svojim izvanrednim zidnim slikama.

U ovom istom razdoblju su politički nasljednici Rima na Zapadu, Franci na sjeveru Galiје, Anglosaksonci u Engleskoj i Langobardi na talijanskom poluotoku, stvarali vizualne ugođe kako bi se hvalisali i omogućili ostvarenje raznih ambicija i strategija u oblikovanju vlastitih država. Moderni kritičari smatraju da ta novostvorena kraljevstva slijede primjer drevnog i kasnoantičkog kršćanskog Rima te Bizanta, kao i vlastite izvorne tradicije. Pri tome se utjecaj, a kamoli direktno poznavanje onoga što se događalo na islamskom Bliskom istoku, jedva toleriralo.

Međutim, kontakti između zapadnog Mediterana, čak anglosaksonske Engleske, i kalifata u kritičnom ranom 8. stoljeću su jasni iz povijesnih izvora, ili izravno ili zaključivanjem. Iako je dugo trebalo da se takvi odnosi prepoznaju u arheološkim nalazima, postoji široki spektar kulturoloških čimbenika koji ukazuju na upečatljiv paralelni razvoj vizualne kulture obiju regija. Osim ovoga, nedavna istraživanja su otkrila niz izravnih analogija između umjetnosti proizvedene na

području arapskog plodnog polumjeseca i u okružju langobardskih dvorova Italije. Nadalje, čini se da su neke od najistaknutijih talijanskih novotarija u slikarstvu 8. stoljeća i tadašnje izvedbe, koje su uvjetovale neke od glavnih značajki karolinške umjetnosti u narednom stoljeću, kao osnovu imale kulturološke uzore u umjetničkoj praksi tadašnjih kalifatskih dvorova. U ovom radu ćemo pokušati prepoznati i analizirati doseg tih veza, kao i njihove precizne reference i kopije.

Vinodol

Integracija u Franačko Carstvo na primjeru Karantanaca i njihovih susjeda

Integracija istočnoalpskih Slavena u Franačko Kraljevstvo počela je već prije sredine 8. stoljeća kada su Bavarci podredili Karantance vlasti franačkih kraljeva. Karantanija je u novim okolnostima postala izložena promjenama, u kojima se njeno društvo moralo postupno prilagoditi novim uvjetima. Integracijski i akomodacijski procesi najprije su zahvatili rodovno (gentilno) uređenje, gdje je odmah došlo do promjena kod načina izbora kneza: svaki novi knez trebao je suglasnost franačkog kralja, s kojom bi dobio i vanjski legitimitet. Vrlo brzo je došlo do promjena i u sakralno-religioznoj sferi, gdje je kršćanstvo počelo zamjenjivati gentilnu religiju. Kršćanstvo i Crkva su općenito imali jednu od središnjih uloga u prevladavanju barijera koje su razdvajale različite skupine stanovništva unutar Franačkoga Kraljevstva odnosno Carstva. Najvažniji faktor je tako bio da su, što se tiče kršćanstva koje je bilo sveprožimajuće, svi društveni slojevi bili uključeni u procese integracije. Prihvaćanje kršćanstva bilo je i preduvjet za integraciju slavonske društvene elite u redove franačko-bavarskog plemstva i za njihovo političko preživljavanje. Vjenčanja između članova slavenskog i franačkog odnosno bavarskog plemstva ukazuju da su kod Slavena postojale skupine koje je plemstvo njihovih susjeda smatralo sebi jednakopravnima po položaju te je stupalo s njima u rodbinske veze. No društveno preživljavanje imalo je i svoju cijenu. Ako je bilo potrebno, za njega je bila žrtvovana i vlastita porodična tradicija i identitet. Na takav i slične načine nastajala je nova društvena elita na jugoistoku Bavarske, koja je djelovala integrativno, a bila je i u interesu članova vladajuće karolinške dinastije, jer je jačala njihovu vlast i stabilizirala društvene prilike unutar njihovih (*sub*)*regna*.

Integration into the Frankish Empire Using the Example of Carinthians and Their Neighbours

The integration of eastern Alpine Slavs into the Frankish Kingdom had started already before the mid-8th century when the Bavarians subdued the Carin-

ans under the reign of Frankish kings. Under these new circumstances, Carinthia became exposed to changes, during which its society had to gradually adapt to the new conditions. Integration and accommodation processes affected at first the kin (tribal) organisation, which immediately resulted in changing the way of selecting the duke: each new duke needed the approval and consent of the Frankish king, by which he also received external legitimacy. Changes in the sacral-religious sphere also happened over a very short period of time, and Christianity started to replace the gentile religion. Christianity and its church in general took over a central role in overcoming the barriers which divided different population groups within the Frankish Kingdom or Frankish Empire respectively. The most important factor was thereby that regarding Christianity, which was all-encompassing, all social layers were included in the integration processes. Conversion to Christianity was the prerequisite for the integration of the Slavic social elite into the ranks of Frankish-Bavarian nobility and their political survival. Marriages between members of the Slavic and Frankish or Bavarian nobility indicate that there were certain groups among the Slavs, which the nobility of their neighbours considered to be their peer in terms of rank, so that they entered into kinships with them. However, social survival also had its price. In cases in which it was necessary even the own family tradition and identity was sacrificed for it. In this and similar ways a new social elite in south-eastern Bavaria was formed, which acted integrative, but was also in the interest of the members of the reigning Carolingian dynasty due to the fact that it strengthened their power and stabilised the social conditions within their (sub)regna.

Croats and Carolingians: Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?

The aim of the present paper is to analyze history of reception of particular project and its agendas concerning the place of early medieval Croatia in international scholarship between late 1990s and the present. Departing from the highpoint of the project (the exhibitions which took place in Brescia (17th of June – 20th of November, 2000) and Split (20th of December 2000 – 31st of July 2001), I propose to compare the perspectives of the organizers and participants in the project, collected through an analysis of the projects outcomes as well as series of interviews, with that of the international scholarly audiences.

The exhibition “Croats and Carolingians” was organized as a part of the international project *Charlemagne – The Making of Europe*. The event was, in its core, a re-discovery or “invention” of rich Carolingian heritage in Croatia. Participation of a large number of Croatian scholars who contributed to a series of publications connected to the exhibition lead to organizers’ expectations that the project will make visible impact on international academic community. The exhibition has been soon praised as “bringing new historiographic perspective” promising to change the historiography of Eastern Adriatic in the Early Middle Ages. Yet, it seems that the exhibition did not have visible impact on the international scholarship. The failure of particular agendas connected to the project opens a series of questions about the problems in communication between the local / regional / national scholarly communities and the international scholarly audiences.

Part of the problems that have divided the relations between European East and West for decades seems to have been replaced by a series of new issues connected to political and social changes in the 1990s. While previous period saw sometimes radical estrangement of the “two Europes”, the new possibilities emerging after the collapse of the Communism seem not to have always led to expected successful interactions between the two scholarly camps. With a series of major issues in the background, the paper will try to detect particular problems connected to the project in question. It will examine the problems “endemic” for the local scholarly community, on one hand, but also to point towards the elements of, what the present author would dare to term, “subtle

academic colonialism” on the other. The aim of the paper is, thus, twofold. The first aim is to face the tensions between the local / national scholarly community. The second is to analyze the self-identification of the former as the custodians of the local knowledge and the later as often seeing themselves as being invited to put that local knowledge in the broader context – often through attempts at defining and controlling regional historical discourses.

Hrvati i Karolinzi: trijumf nove historiografske paradigme ili ideologijom opterećen projekt?

Svrha ovog izlaganja jest raščlaniti povijest recepcije razmatranog projekta i njegova utjecaja na oblikovanje slike o hrvatskome ranom srednjovjekovlju u međunarodnoj znanstvenoj zajednici od devedesetih godina 20. stoljeća do danas. Polazeći od vrhunca projekta, naime dviju izložbi postavljenih u Bresciji (17. lipnja – 20. studenoga 2000.) i Splitu (20. prosinca 2000. – 31. srpnja 2001.), želio bih ponajprije usporediti perspektive organizatora i sudionika projekta s jedne strane, s recepcijom projekta od strane predstavnika međunarodne znanstvene zajednice, s druge.

Izložba *Hrvati i Karolinzi* bila je organizirana kao dio međunarodnog projekta *Karlo Veliki – stvaranje Europe*. Može se reći da su događanja povezana s izložbom bila na neki način evaluacija i promocija “ponovnog otkrića” bogate karolinške baštine u Hrvatskoj. Sudjelovanje većeg broja hrvatskih znanstvenika čiji su doprinosi, prema nakanama organizatora, kako se čini, trebali poslužiti snažnijoj promociji projekta u međunarodnom kontekstu. Izložba je bila prezentirana kao da predstavlja “novu historiografsku paradigmu” s nadama da će utjecati na historiografiju o istočnoj jadranskoj obali i njenome zaleđu u ranome srednjem vijeku. Usprkos svemu navedenome, čini se da izložba nije izvršila gotovo nikakav utjecaj na međunarodnu znanstvenu zajednicu. Neuspjeh u promicanju određenih vidljivih i manje vidljivih nakana organizatora otvara, po mojem sudu, niz zanimljivih problema povezanih s komunikacijom između mjesnih / nacionalnih zajednica i šire međunarodne akademske zajednice.

Dio tog problema moguće je promatrati u kontekstu nasljeđa dugotrajne razdvojenosti istočne i zapadne Europe. Međutim, uz to opterećujuće nasljeđe, političke promjene početkom devedesetih godina 20. stoljeća zacijelo su također u znatnoj mjeri utjecale i na stvaranje ozračja povremenog nerazumijevanja

među “dvjema Europama”. Premda je prethodno razdoblje, obilježeno vidljivim utjecajem ideologija povezanih s totalitarnim sustavima u istočnoj Europi, često bilo obilježeno radikalnim otuđenjem, uvjeti stvoreni propašću komunizma nisu doveli do direktnog popravljavanja komunikacije između “dva znanstvena tabora”. Imajući na umu niz problema oblikovanih u tom kontekstu, ovim ću izlaganjem pokušati odvagnuti razloge relativnog neuspjeha predmetne izložbe nastojeći ukazati na niz okolnosti i konkretnih problema koji su doprinijeli tome da je projekt / izložba polučila znatno manji uspjeh u međunarodnoj zajednici nego što su to organizatori očekivali. U tom kontekstu upozorit ću na probleme koji se mogu donekle smatrati “endemskima” za hrvatsku akademsku zajednicu, ali i razmotriti elemente suptilnog “akademskog kolonijalizma” uočljivog u tretmanu izložbe i na njoj prezentiranog materijala.

Sv. Pelegrin u Savru / St. Pelegrin in Savar

Boka kotorska / Bay of Kotor

Temporibus domini Iohannis episcopi...

– o početcima predromaničke skulpture u Boki kotorskoj

Kao najjužniji grad bizantske Dalmacije, Kotor je, nakon propasti Risna krajem antike, u ranom srednjem vijeku preuzeo ulogu najznačajnijeg urbanog centra u Boki. Na njegovoj pozornici se krajem 8. i početkom 9. stoljeća odigravaju događaji i izranjaju osobe koje nam danas mogu poslužiti kao ključni reperi za koje se vežu počeci predromaničke klesarske produkcije na području bokokotorskog zaljeva. To je u prvom redu biskup Ivan koji je 787. godine s trojicom svojih kolega iz Splita, Raba i Osora sudjelovao na Drugom nicejskom koncilu, što ga je učinilo prvim potvrđenim kotorskim biskupom. On je na području svoje biskupije pokrenuo obnovu nekolicine starijih ranokršćanskih crkava, i to ne graditeljskom aktivnošću, već opremanjem njihovih interijera novim liturgijskim instalacijama u produkciji kvalitetne radionice koja je svoja djela izrađivala isključivo u mramoru najvišom razinom klesarske izvedbe. Ostvarenja ovog *ateliera*, identificiranog kao *Klesarska radionica iz doba biskupa Ivana*, najbliže analogije pokazala su sa skulpturom sjevernijih jadranskih katedrala, čime su se vrlo dobro uklopila u najraniji sloj predromaničke plastike u Dalmaciji, koji još ne pokazuje sve odlike razvijenog predromaničkog izričaja. Nasuprot tome, u Dubrovniku im se ne nalazi odgovarajućih paralela, po čemu ovi reljefi predstavljaju najranije predromaničke klesarije na širem području južne Dalmacije.

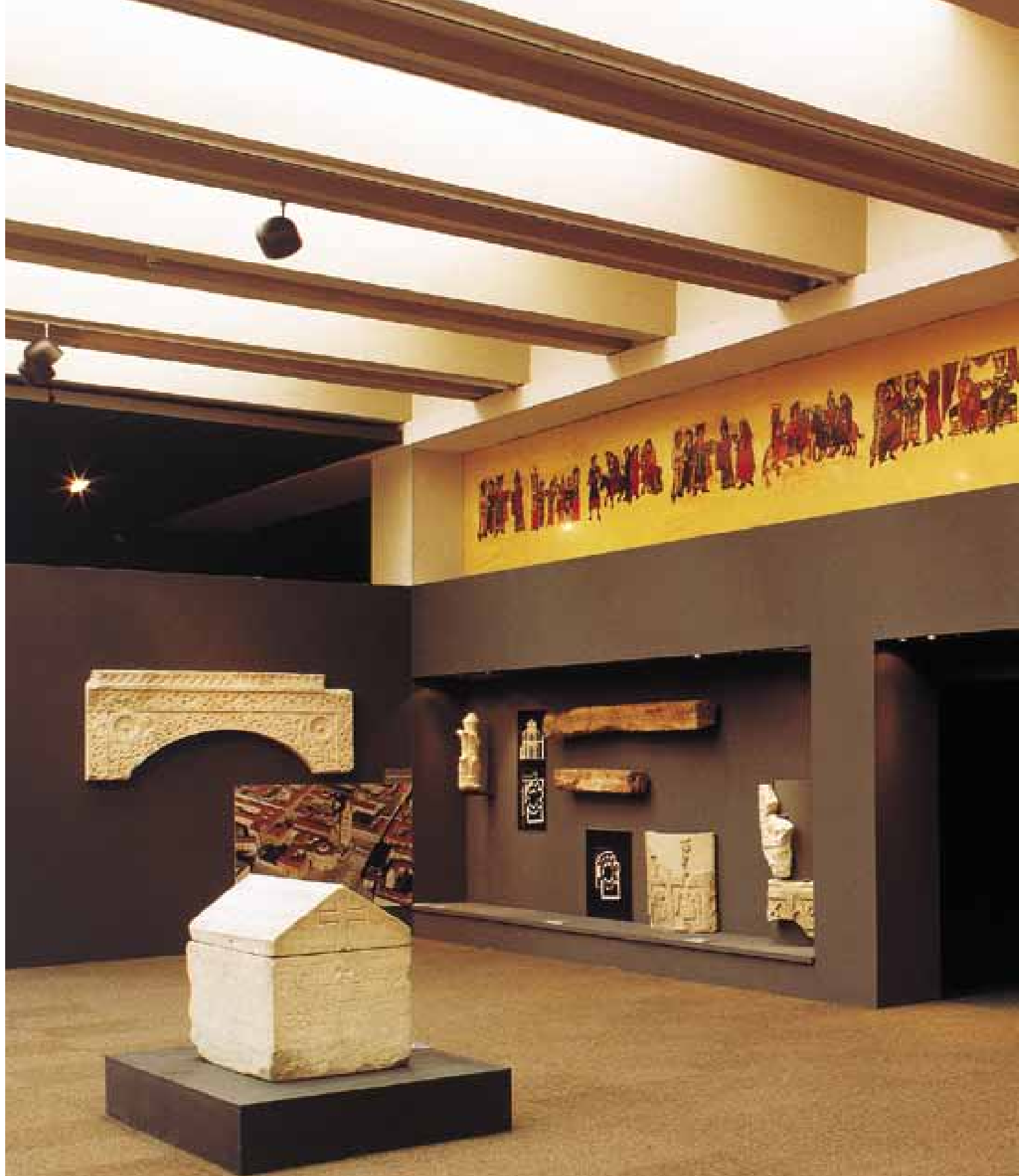
Produkcija ovog *ateliera* direktno je povezana s već prije poznatom *Kotorskom klesarskom radionicom*, a ključni događaj u tom pogledu predstavlja dolazak relikvija svetog Tripuna te izgradnja memorije za njihov smještaj početkom 9. stoljeća. Na tom je gradilištu, školovanjem lokalnih majstora, formirana sljedeća generacija kotorskih klesara koji šire područje svojeg djelovanja na susjedni Dubrovnik te njihova ostvarenja predstavljaju dosegnutu zrelost predromaničkog stila. U izlaganju se pobliže iznose argumenti koji povezuju ove dvije klesarske produkcije te hipoteze o načinu funkcioniranja klesarskog zanata u to vrijeme.

Temporibus domini Iohannis episcopi...

– On the Beginnings of the Pre-Romanesque Sculpture in the Bay of Kotor

As the southernmost town of Byzantine Dalmatia, Kotor took over the role of the most important urban centre in the Bay of Kotor in the Early Middle Ages and after the fall of Risan at the end of the ancient period. At the end of the 8th and the beginning of the 9th century events and persons occurred and emerged on its stage that can serve us today as important benchmarks to which we link the beginnings of Pre-Romanesque stonemasonry in the area of the Bay of Kotor. First of all there is Bishop John, who participated with three of his colleagues from Split, Rab and Osor in the Second Council of Nicea in 787, during which he was confirmed as the first bishop of Kotor. In the area of his diocese, he initiated the restoration of several older early Christian churches, but not in terms of construction activities, but rather by equipping them with new liturgical installations made by professional stonemason workshops, who carved their artistic works solely in marble and at the highest level of performance. The closest analogies to the works of this *atelier*, identified as the *Stonemason workshop from the time of Bishop John*, revealed to be the sculpture from northern Adriatic cathedrals, by which they blended very well into the earliest stage of Pre-Romanesque plastic art in Dalmatia. However at that time, this art has not shown all characteristics of the developed Pre-Romanesque expression. In contrast to this, there are no corresponding parallels for their work in Dubrovnik, so that these reliefs represent the earliest Pre-Romanesque stonemasonry in the wider area of southern Dalmatia.

The production of this *atelier* is directly linked to the previously known *Stonemason workshop of Kotor*, and a key event in this respect is the arrival of the relics of Saint Tryphon and the construction of the memorial for their placement at the beginning of the 9th century. The teaching of local masters in the stonemason profession at this specific construction site resulted in the establishing of the next generation of stonemasons from Kotor, who expanded their scope of activities into neighbouring Dubrovnik and whose works of art represented an attained maturity of the Pre-Romanesque style. In this presentation, we also provide more detailed arguments, which connect these two stonemason productions, but also the hypotheses on the functioning method of the stonemason craft at that time.

Slika s izložbe / The image from the exhibition

Sudionici / Participants

Mladen Ančić
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
M. Pavlinovića 1
HR – 23000 Zadar
mancic55@hotmail.com

Florin Curta
University of Florida
202 Flint Hall
Gainesville, 32611-7320, FL (US)
P. O. Box 117320
fcurta@ufl.edu

Ivan Basić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Odsjek za povijest
Sinjska 2
HR – 21000 Split
ibasic@ffst.hr

Vedrana Delonga
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
S. Gunjače 3
HR – 21000 Split
delonga.vedrana@gmail.com

Goran Bilogrivić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zavod za hrvatsku povijest
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
gbilogri@ffzg.hr

Danijel Džino
Macquarie University
Faculty of Arts
Department of Ancient History
& International Studies (Croatian Studies)
Sydney, NSW 2109, Australia
danijel.dzino@mq.edu.au

Neven Budak
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
nbudak@ffzg.hr

Krešimir Filipec
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
kresimir.filipec@ffzg.hr

Tonči Burić
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
S. Gunjače 3
HR – 21000 Split
tonci.buric@mhas-split.hr

Ivan Josipović
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
M. Pavlinovića 1
HR – 23000 Zadar
ijosipov@unizd.hr

Diego Calaon
Marie Skłodowska-Curie Fellow, IOF
Department of Anthropology,
Stanford University
450 Serra Mall, Bldg. 50
Stanford, 94035, CA (US)
DAIS, Dept. Environmental Sciences,
Informatics and Statistics
University Ca' Foscari, Venice
Dorsoduro 2137
I – 30123 Venezia
dcalaon@stanford.edu
calaon@unive.it

Nikola Jakšić
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
M. Pavlinovića 1
HR – 23000 Zadar
njaksic@unizd.hr

Miljenko Jurković
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 Odsjek za povijest umjetnosti
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 mjurkovi@ffzg.hr

Peter Štih
 Filozofska fakulteta
 Oddelek za zgodovino
 Aškerčeva 2
 SLO – 1000 Ljubljana
 peter.stih@guest.arnes.si

Jiří Macháček
 Masaryk University
 Department of Archaeology and Museology
 Arna Nováka 1/1
 CZ – 60200 Brno
 machacek@phil.muni.cz

Trpimir Vedriš
 Filozofski fakultet Sveučilišta
 u Zagrebu
 Odsjek za povijest
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 tvedris@gmail.com

Ante Milošević
 Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
 S. Gunjače 3
 HR – 21000 Split
 ante.milosevic@st.t-com.hr

Meri Zornija
 Sveučilište u Zadru
 Odjel za povijest umjetnosti
 M. Pavlinovića 1
 HR – 23000 Zadar
 mezzornija@unizd.hr

John Mitchell
 Professor of the History of Art
 University of East Anglia
 Norwich Research Park
 UK – Norwich, Norfolk, NR4 7TJ
 john.mitchell@uea.ac.uk

Dvigrad

Sadržaj / Contents

Predgovor	5
Foreword	9
Program / Program	15
Informacije / Information	19
Mladen Ančić	
Were there are Any Migrations at the End of the 8 th Century?	23
Jesu li postojale migracije krajem 8. stoljeća?	24
Ivan Basić	
<i>Imperium and Regnum</i> in Gottschalk's Image of Dalmatia	27
<i>Imperium i regnum</i> u Gottschalkovu viđenju Dalmacije	28
Goran Bilogrivić	
Karolinško oružje i problem doseljenja i etnogeneze Hrvata	32
Carolingian Weapons and Issues Related to the Colonisation and Ethnogenesis of the Croats	33
Neven Budak	
Karolinška renesansa ili renesansa 9. stoljeća na istočnom Jadranu?	35
Carolingian Renaissance or Renaissance of the 9 th Century on the Eastern Adriatic?	35
Tonči Burić	
Odras karolinških misija na pogrebne običaje u Kliškoj županiji.....	37
Reflection of Carolingian Missions on Burial Rites in the County of Klis	38
Diego Calaon	
Carolingian and Byzantine Entanglements Around the Origins of Venice: An Archaeological perspective	41
Karolinški i bizantski zapleti oko početaka Venecije: arheološka perspektiva..	43
Florin Curta	
Church and Churchyard in the Balkans in the 9 th Century: A Comparative Perspective.....	46
Crkva i groblje na Balkanu u 9. stoljeću: komparativna perspektiva	46

Vedrana Delonga

O skupini predromaničkih epigrafskih zapisa na crkvenim građevinama ranosrednjovjekovnog Splita. (Formalne i sadržajne konotacije)	48
About a Group of Pre-Romanesque Epigraphic Inscriptions on Ecclesiastical Structures in the Early Mediaeval Split. (Formal and Content-Related Connotations)	50

Danijel Džino

Od Bizanta do Zapada: <i>Hrvati i Karolinzi</i> kao promjena paradigme u istraživanju ranosrednjovjekovne Hrvatske	54
From Byzantium to the West: "Croats and Carolingians" as a Change of Paradigm in the Study of Early Medieval Croatia	54

Krešimir Filipec

Stanje istraživanja u karolinškoj Donjoj Panoniji s posebnim osvrtom na istraživanja u Loboru	56
The Status of Research in the Carolingian Lower Pannonia With Particular Reference to the Excavations in Lobor	56

Nikola Jakšić

Uspostava zadarskih svetaca zaštitnika kao rezultat karolinške jadranske politike	60
Installment of the Patron Saints of Zadar as a Result of Carolingian Adriatic Politics	60

Ivan Josipović

Tri nova posvetna natpisa s imenima hrvatskih vladara iz karolinškog razdoblja	61
Three New Votive Inscriptions with the Names of Croatian Rulers from the Carolingian Period	61

Miljenko Jurković

Istra u Karolinškom Carstvu	64
Istria Under Carolingian Rule	65

Jiří Macháček

Croats and Moravians – Two Early Mediaeval <i>Gentes</i> on the Eastern Edge of the Carolingian Empire. A Comparative View	67
Hrvati i Moravljani – dva ranosrednjovjekovna naroda na istočnom rubu Karolinškoga Carstva. Usporedni prikaz	68

Ante Milošević

Proizvodi umjetničkog obrta karolinškog doba u Hrvatskoj.....	72
On Certain Products of Craftwork from the Carolingian Age in Croatia	72

John Mitchell

Abul-Abbas & All That: Visual Dynamics Between the Caliphate and the West in the Age of Charlemagne.....	75
Abul-Abbas & sve ostalo: Vizualna dinamika između kalifata i Zapada u doba Karla Velikoga	76

Peter Štih

Integracija u Franačko Carstvo na primjeru Karantanaca i njihovih susjeda	79
Integration into the Frankish Empire Using the Example of Carinthians and Their Neighbours	79

Trpimir Vedriš

<i>Croats and Carolingians: Triumph of a New Historiographic Paradigm or Ideologically Charged Project?</i>	81
<i>Hrvati i Karolinzi: Trijumf nove historiografske paradigme ili ideologijom opterećen projekt?</i>	82

Meri Zornija

<i>Temporibus domini Iohannis episcopi...</i> – o početcima predromaničke skulpture u Boki kotorskoj	86
<i>Temporibus domini Iohannis episcopi...</i> – On the Beginnings of the Pre-Romanesque Sculpture in the Bey of Kotor..	87

Sudionici / Participants	90
--------------------------------	----

Bribir

4. Gunjačini dani / 4th Gunjača's Days

